

HELYZETELEMZÉS

Kérdőíves felmérés a fővárosi fenntartású oktatási intézmények könyvtárainak állapotáról

Készítette: Hock Zsuzsanna

Lektorálta: Südi Ilona

Méri Ferenc Fővárosi Pedagógiai
és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet

2009. szeptember

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
A felmérés tartalma	5
A könyvtár elhelyezése	6
Személyi feltételek.....	7
A könyvtári munka technikai háttere	8
Szolgáltatások az iskolai könyvtárban	8
Könyvtárhasználati ismeretek oktatása	11
A könyvtári állomány	12
Költségvetés	12
Az állomány összetétele.....	12
Könyvtárszakmai feladatok: az állománnyal kapcsolatos tevékenységek	13
Minőségpolitika	13
A felmérés adatainak elemzése	14
A könyvtár elhelyezése, mérete	14
A könyvtár területe és a könyvtári állomány kapcsolata	17
Személyi feltételek.....	18
Végzettség	18
Munkaidő kérdése	19
A könyvtári alkalmazottak száma	20
Könyvtári munka technikai háttere	20
Számítógép, Internet-hozzáférés.....	20
Elektronikus információk használatát szolgáló eszközök	21
Könyvtári tevékenységet segítő technikai eszközök	21
A könyvtár szolgáltatásai: a könyvtári munkafolyamatok, tevékenységek.....	22
Nyitvatartási idő.....	22
Kölcsönzés, mint szolgáltatás.....	23
Helyben használat.....	24
Tájékozódás könyvtári katalógusokban	24
Reprográfiai tevékenység.....	25
Referenskérdések.....	25
Az iskolai könyvtár kiegészítő feladatai, szolgáltatásai	26
Tájékoztató munka.....	26
Tájékoztatót szolgáló szoftver	27
Könyvtárhasználati ismeretek oktatása	28
Az állomány	29
Gyarapítás.....	29
Az állomány összetétele.....	30
Használati mutató.....	31
Selejtezés, állományellenőrzés, leltár.....	31
Tankönyvkérdés.....	32
Minőségpolitika	32
Jövőkép, stratégiai célok és feltételeik.....	33
Feldolgozás, számítógépes adatbázis-fejlesztés, szoftver	33
Állománygyarapítás és selejtezés, ellenőrzés (leltár).....	34
Tárgyi feltételek: könyvtárbővítés, felújítás és eszközök	35
Könyvtár pedagógiai munka.....	36
Könyvtári menedzsment.....	36

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

Javaslatok.....	37
A könyvtár elhelyezése, felszereltsége.....	37
Személyi feltételek.....	37
Technikai berendezések.....	38
A könyvtár szolgáltatásai	38
Könyvtárpedagógia	39
Állományok	39
Minőségpolitika	40
Végezetül.....	40
Irodalomjegyzék	41
Vonatkozó jogszabályok.....	41
Szakirodalom	41

Bevezetés

2008 őszén a fővárosi önkormányzat által fenntartott oktatási intézményekben kérdőíves felmérést végeztünk a könyvtárak állapotával kapcsolatban. Célunk az iskolai könyvtár hazai jogszabályok¹ és nemzetközi irányelvek² által meghatározott feltételrendszere és a jelenlegi állapot összevetése volt.

A fővárosi oktatási intézmények száma 119, ezek között találunk kollégiumot, sajátos nevelési igényű gyermekeket foglalkoztató intézményt, szakközépiskolát, szakiskolát, gimnáziumot.

A megkeresett intézmények közül a válaszokat 80 intézmény küldte vissza, a kapott adatok 92 százalékban voltak értékelhetőek. Többben ugyanis nem kívántak élni néhány kérdés esetén a válaszadás lehetőségével. Ebből adódott, hogy a feldolgozás során néhány esetben következtetlenséget tapasztaltunk a válaszokban.

A szakközépiskolák között találunk olyat, amelyik a 2009-2010-es tanévben már nem fogad diákokat (pl. Trefort Ágoston Kéttannyelvű Fővárosi Gyakorló Szakközépiskola Kolos Richárd tagiskolája), a tőlük kapott adatok már történeti értékűek, de a kapott eredményeket összességében nem befolyásolják, nem változtatják meg jelentősen. A válaszadó intézmények közül 10 kollégium, 5 pedig sajátos nevelési igényű gyermekeket oktató intézmény, a fennmaradó 65 intézmény szakközépiskola, szakiskola, illetve gimnázium, gyakran vegyes képzési típussal.

Fontosnak tartjuk a három iskolatípust különválasztani, hiszen az eltérő pedagógiai program, az *oktató-nevelő munka speciális arányai meghatározzák az eltérő válaszokat, az iskolai könyvtárak eltérő sajátosságait.*

A kapott adatok alapján elmondható, hogy az Önkormányzat valamennyi oktatási intézményében van iskolai könyvtár, amelyek fejlesztésére már több esetben került sor pályázati rendszeren keresztül (Fővárosi Köznevelésfejlesztési Közalapítvány). E felmérés lehetővé teszi a fejlesztések stratégiai szempontok mentén történő tervezését.

¹ 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról, 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről, 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, 100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelet az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról 2. számú melléklet a 100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelethez

² IFLA-UNESCO Iskolai könyvtári dekrétum 1999, Prágai irányelvek 2002. In: Könyv és nevelés 2008.4. sz.

1. A felmérés tartalma

A hazai jogszabályok sok esetben harmonizálnak a nemzetközi normákkal. A legfontosabb tény, hogy a könyvtári szolgáltatások minden tanuló számára alanyi jogon járnak, s annak szolgáltatásait tanítási idő alatt használni kell, tudja valamennyi diák - szerepel az oktatási törvényben³.

Általános adatokra kérdeztünk először, mivel az iskolai könyvtárak működését, mindennapjait a felhasználók száma, összetétele befolyásolja legjobban. Ezek közül a tanári - tanulói létszám, az iskolatípus és a képzés rendszere a könyvtár működését, alapidokumentumainak tartalmát meghatározó adatok.

A felmérés során ezt az alapadatot vettük számba.

Az iskolai könyvtár fogalmát sokan sokféleképpen határozták már meg. A felmérés, valamint a tanulmány alapját a hazai törvényi háttér fogalomértelmezése, valamint az IFLA-UNESCO iskolai könyvtári dekrétuma adja. E szerint „az iskolai könyvtár biztosítja napjaink információra és tudásra alapozott társadalmában a feladatok sikeres ellátásához szükséges alapvető információkat és eszméket. Az iskolai könyvtár kialakítja a diákokban az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges készségeket, továbbá fejleszti képzelőerejüket, lehetővé téve azt, hogy felelős állampolgárokként éljenek.”

Az iskolai könyvtár fogalmát legmarkánsabban a NAT preambuluma határozza meg: „A tanulás fontos színtere, eszköze az iskola könyvtára és informatikai bázisa. A hagyományos tantermi oktatást az iskola keretein belül is kiegészítik az egyéni tanulási formák, amelyekhez sokféle információforrás gyors elérésére van szükség. A könyvtár használata minden ismeretterületen nélkülözhetetlen. Az önálló ismeretszerzés érdekében a tanulóknak el kell sajátítaniuk a könyvtári ismeretszerzés technikáját, módszereit mind a nyomtatott dokumentumok, mind az elektronikus dokumentumok használata révén. Ismerniük kell a könyvtári keresés módját, a keresés eszközeit, a főbb dokumentumfajtákat, valamint azok tanulásban betöltött szerepét, információs értékét. El kell sajátítaniuk az adatgyűjtés, témafeldolgozás, forrásfelhasználás technikáját, az interneten való keresés stratégiáját.”⁴

Mindkét forrás kiemelt jelentőséget tulajdonít a könyvtári dokumentumok, vagyis információforrások gazdagságán, a könyvtárostánárok szakértelmén alapuló oktató-nevelő munkának az egész életen át tartó tanulás képességének fejlesztése során. Az ehhez szükséges feltételrendszer kiemelt jelentőséget kapott a kérdőívben is.

³ 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról **11.§ (1)**

⁴ *Melléklet* a 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelethez

1.1 A könyvtár elhelyezése

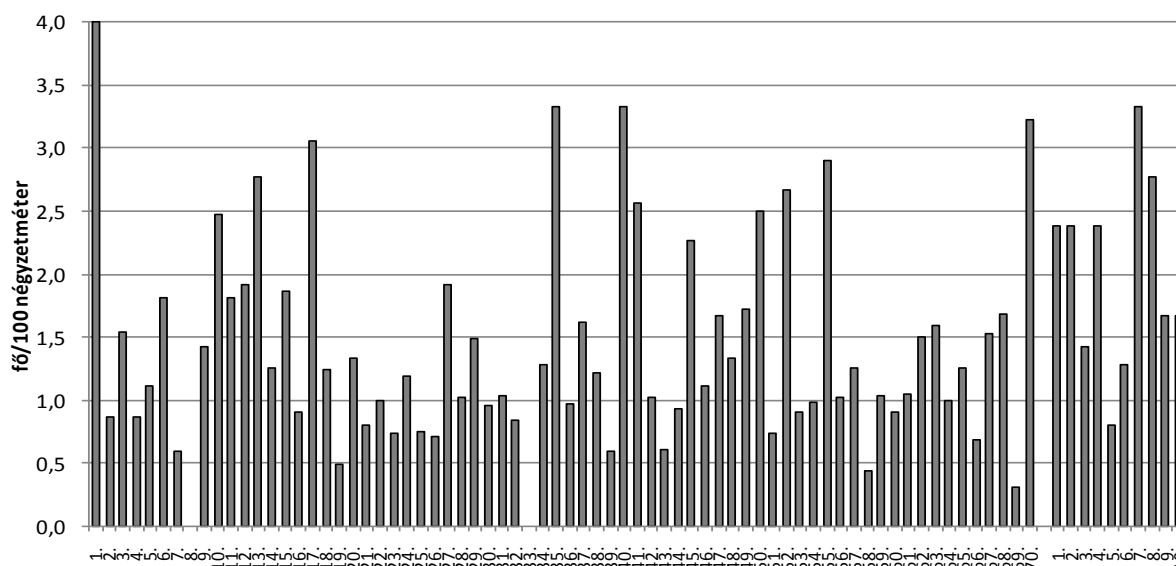
A jogszabály előírja, hogy valamennyi felhasználónak alapvető joga a könyvtári szolgáltatások igénybevétele. Az IFLA⁵ 1990-ben kiadott *Irányelvek az iskolai könyvtárak számára* című útmutatója szerint a 250 fős tanulólétszámmal rendelkező iskolában 159 m²-es könyvtár szükséges. 251-500 tanuló esetében 463 m²-es, az 500 tanuló fölötti létszámnál a minimális alapterület 574 m².

A hazai jogszabályi háttér e vonatkozásban visszavonásra került 2008 decemberében⁶, s jelenleg a Magyar Szabványok⁷ között találkozunk csak erre utaló tételekre. A hazai normák nem kötik felhasználólétszámhoz a könyvtár nagyságát. Ezért a nemzetközi forrásokra támaszkodva tudjuk pontosan meghatározni az ideális könyvtári tereket, méreteket.

A válaszadó intézmények esetében 4149 pedagógust és 44619 diákot, azaz összesen 48768 felhasználót lát el a 80 iskolai könyvtár és munkatársai.

A szélsőséges értékek jól mutatják az eltérő területi adottságokat.

AZ IFLA-UNESCO 2003-ban, Prágában elfogadott nyilatkozata értelmében a tanulólétszám, az oktatási intézmény feladatköre határozza meg a könyvtár alapterületét éppúgy, mint a gyűjtemény összetételét és nagyságát. Ennek tükrében sajnos kevés a megfelelő méretű iskolai könyvtár. (1.ábra)

1. ábra A 100 négyzetméter könyvtári területre jutó munkatársak száma

A könyvtárak alapterülete nemcsak a szolgáltatások milyenségét, a jogszabály adta oktató-nevelői munkát befolyásolja, de a könyvtári állomány fejlesztését,

⁵ IFLA- UNESCO iskolai könyvtári nyilatkozat, ford. Celler Zsuzsanna 1999. In: Könyv és nevelés 2008.4. sz.

⁶ 19/2002. (V. 8.) OM rendelet a közoktatási intézmények elhelyezésének és kialakításának építészeti-műszaki követelményeiről A rendeletet a 32/2008-as OKM rendelet 18.§ (4)c) pontja hatályon kívül helyezte.

⁷ MSZ 24203

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

elhelyezését is meghatározzák. Az iskolai könyvtár állománya mindenkor alkalmas, kell, legyen arra, hogy a közoktatásból kikerülő diákok pontosan tudják, választott szakmájuk, további tanulmányaik során milyen könyvtári háttérben kell információt keresni, gyűjteni.

Nemcsak a fővárosi oktatási intézményekben gyakori jelenség, hogy a könyvtárban nemcsak könyvtárhasználatra épített szakórára, hanem tanteremként, más szaktárgyi órákra is használják a szűkös tantermi lehetőségekre hivatkozva.

Ezek a kényszermegoldások csökkentik a könyvtár használat, és használatás lehetőségét. Így az iskolai könyvtár ezekben az időpontokban sem információszerzésre, sem információ közvetítésre nem alkalmas. Mivel az iskolai könyvtárak többsége egylegterű, ezért a könyvtárszakmai feladatok végzése is lehetetlen ezek alatt a tanórák alatt. Ezért tartottuk fontosnak megkérdezni ezek számát, tényét a kérdőíven.

1.2 Személyi feltételek

A könyvtári tér egyéb funkciói után kérdeztünk rá a személyi feltételekre.

A magyar oktatási jogszabályok, és a nemzetközi irányelvek is pontosan meghatározzák, hogy oktatási intézményekben milyen végzettségű könyvtárosok dolgozhatnak.

Fontosnak tartottuk feltérképezni a könyvtárostanárok és könyvtárosként dolgozók végzettségét is. Az oktatási törvény iskolatípusnak megfelelő pedagógus és könyvtáros végzettséget kíván meg az iskolai könyvtárban dolgozó könyvtárostánártól.

A Prágai irányelvek a könyvtárosi feladatokat több dolgozóval képzelik el, amelyek között van könyvtárostánár, könyvtáros és asszisztens, sőt technikus is.

A hazai gyakorlatban leginkább egy könyvtárostánárra hárul az egész iskolai könyvtár működtetése, annak ellenére, hogy a jogszabály létszámtól függően lehetőséget biztosít legalább egy könyvtáros asszisztens alkalmazására.

A kérdések nemcsak a végzettségre vonatkoztak, hanem a könyvtári tevékenységre fordított munkaidő mennyiségére is. A heti 40 óra jogi szabályozása megtörtént, mégis a kérdőív tanulságai is azt igazolják, hogy értelmezése még mindig sokszínű.

A munkaidő mennyiség, a könyvtári tevékenységre fordított idő mennyisége jobban értelmezhető, mint a státuszok, foglalkoztatottak száma. A kvantitatív mutató segítségével érzékletesebben kimutatható az ellátandó feladatok, a szolgáltatást igénylő felhasználókra fordítható idő mennyisége.

1.3 A könyvtári munka technikai háttere

A következő kérdéssor a könyvtári információszerzést segítő technikai eszközöket veszi számba. Itt a könyvtár területén található eszközökre voltunk kíváncsiak. Ezek egy részét a hivatalos eszközjegyzék⁸ tartalmazza, de van köztük olyan is, amely ennek megjelenése óta vált szükségessé illetve a technika fejlődött (DVD másolás pl.).

Sok esetben e technikai eszközök nélkül lehetetlen a korszerű oktatás, könyvtári szolgáltatás. Hasonlóképpen a szkennel alapvető könyvtári szolgáltatás az iskolai könyvtárban, hiszen használatát, jelentőségét az információgyűjtés, a megszerzett információk rendszerezésében nem lehet elvitatni. A vonalkód leolvasó a kölcsönzési folyamat meggyorsítását szolgálja, jelentősége az elektronikus felírt állományok esetében nagy. A retrospektív feldolgozásnál érdemes ezzel az eszközzel számolni.

Mindenképpen fontos, hogy az iskolai könyvtár felhasználóinak online módon, az internet segítségével is legyen lehetőségük a könyvtári tájékozódásra, az információszerzésre a felhasználónak az iskolai könyvtárban. A könyvtári informatikai eszközökre ezért kérdeztünk különösen, kiemelten rá.

Az eredmények ennek hiányosságaira mutatnak rá: kevés az olvasói számítógép, s van olyan oktatási intézmény, ahol a könyvtárostanárnak sincs munkájához számítógép.

1.4 Szolgáltatások az iskolai könyvtárban

A következő tíz kérdés a könyvtári szolgáltatásokra vonatkozott. Amíg a hazai jogszabályban a könyvtárhasználati ismeretek oktatása viszonylag háttérbe szorul, mondhatni nem alapvető feladat, addig a prágai irányelvek, valamint az IFLA-UNESCO nyilatkozata egyértelműen erre teszik a hangsúlyt.

Ismét idézzük: „Az iskolai könyvtár mindenki számára a *tanítás és tanulás színhelye*.”⁹ Az iskolai könyvtár feladatait, szolgáltatásait ennek tudatában tervezi a fent idézett két alapdokumentum.

Elsőként a *nyitva tartás* időtartamát, mint alapszolgáltatás mértékét kérdeztük meg. A nyitva tartást a magyar jogszabályok pontosan szabályozzák: a tanítás ideje alatt a tanulónak joga van a könyvtári szolgáltatások igénybevételére, ezért kérdeztünk rá a napi illetve a heti nyitva tartás mértékére is.

A könyvtárostanárok végzettsége mellett fontos, az iskolai könyvtárakban eltöltött munkaórák száma. A kötelező 40 óra tartalmi, tevékenységbeli megoszlását a jogszabály pontosan előírja: 22 óra könyvtár nyitva tartása mellett könyvtárhasználati órák tartására szolgál, a fennmaradó munkaidőt 100 százaléknak tekintve 70 százaléka a könyvtár zárva tartása mellett a könyvtári feladatok

⁸7. számú melléklete 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelethez

JEGYZÉK a nevelési-oktatási intézmények kötelező (minimális) eszközeiről és felszereléséről

⁹ IFLA-UNESCO iskolai könyvtári nyilatkozat, 1999. Könyv és nevelés, 2008. 4. sz. ford. Celler Zsuzsanna

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

elvégzésére fordítandó, 30 százaléka pedig a továbbképzésre, kapcsolattartásra és tájékozódásra szolgál.

Kérdésünk arra vonatkozott, hogy a munkaidő hány százalékát fordítja könyvtári tevékenységre. Iskolai könyvtár esetén ez a fenti tevékenységek összességét, vagyis heti 40 órát jelent.

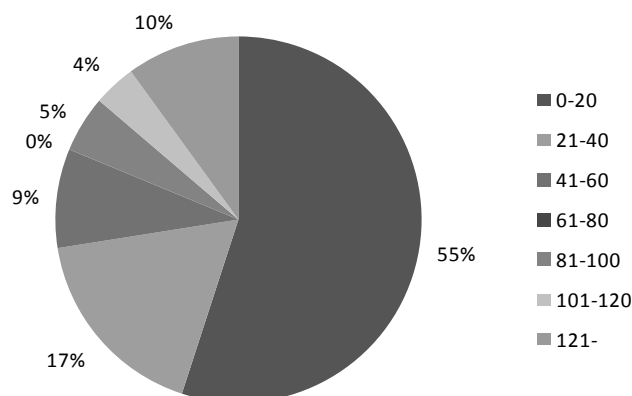
A dokumentum kölcsönzés alapfeladata valamennyi könyvtárnak, ezért kapott kérdéseink között ez hangsúlyos helyet. Az iskolai könyvtár azonban nemcsak kölcsönöz, hanem a kölcsönzés folyamatát oktatja, annak etikai szabályaira is neveli a felhasználó diákokat. A kölcsönzés napi, heti forgalma a könyvtár működésének, teljesítményértékelésének egyik kiemelten kezelt pontja, de azt is megmutatja, hogy ilyen mértékben veszi el egyéb feladatoktól a könyvtárostanár idejét.

A kölcsönzés egy iskolai könyvtárban, sok esetben a gyűjtemény speciális volta, nagysága miatt csak könyvtárközi kölcsönzéssel oldható meg, ezért szerepel e tevékenység forgalma a kérdőívben. A tapasztalat e téren igen lesújtó, alig van olyan kolléga, aki ezt kihasználná.

A könyvtár azonban számos egyéb szolgáltatással is várja a diákokat, tanárokat. Ezek között vannak hagyományosan ismert feladatok, mint a helyben olvasás, anyaggyűjtés, tájékozódás a katalógusokban (valamennyi a szellemi munka technikájának elemei, amelyet a könyvtárhasználati ismeretek keretében sajátíthatnak el a tanulók).

A helyben olvasás mértéke függ a könyvtár alapterületétől és a felhasználók összlétszámától. Általánosságban elmondható, hogy a helyben olvasás alacsony a válaszadó intézmények esetében. (2. ábra)

Ha a kapott esetszámokat a nyitva tartáshoz viszonyítjuk, akkor azt látjuk, hogy a helyben olvasás kevéssé használt információszerzési forma. Az alacsony esetszámot befolyásolja a könyvtár alapterülete, a könyvtárhasználati ismeretek oktatásának elmaradása, ezek összefüggését jól mutatják a kapott értékek.

2. ábra A vizsgált intézmények megoszlása a heti átlagban egy felhasználóra jutó helyben olvasási esetek száma szerint

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

Az *anyaggyűjtés*, vagy másként információkeresés különböző dokumentumokból még alacsonyabb értéket mutat: négy intézményben nem volt, egy intézményben heti egy alkalommal került sor ilyen könyvtári tevékenységre. Ennek alacsony értéke a könyvtárhasználati ismeretek és a szaktárgyi könyvtári órák számának, rendszerességének következetes megtartásával javulhat csupán.

A válaszadó intézmények 23 százalékában egyáltalán nem használták az időszak kiadványok adta tájékozási lehetőséget a felhasználók. Összevetve az időszak kiadványok számával (féleség) ezekben az intézményekben nagyon alacsony az időszak kiadványok száma. Valószínű, hogy csupán az intézményvezetéshez szükséges alapvető periodikákat jelenti. Nagyon veszélyes tendenciának tartjuk ezt, hiszen a heti, napi és havilapok ismeretének és használatának nagy szerepe van a legfrissebb szakmai információkban, való tájékozódásban.

Ugyanígy fontosnak tartanánk, hogy a könyvtári információszerzés modern eszközeit is napi szinten használják a diákok. Ezt a tevékenységet elsősorban az internethasználat (nem email, chat, stb.) jelenti. Az intézmények 35 százaléka nemleges választ adott a kérdésre. Ha összevetjük a könyvtári felhasználói számítógépek számával, nem látunk relevanciát. Természetes, ahol nincs, vagy alig van a könyvtárban számítógép, ott az internetes információkeresés sem valósulhat meg.

A modern, könyvtár-informatikai eszközök hozzátartoznak az iskolai könyvtárak szolgáltatásaihoz is.

Ilyen a reprográfiai tevékenység (szkenner, fénymásoló), vagy az internetes tájékozási használata. Ezek megoszlása, használata szintén fontos mutatója a könyvtári szolgáltatásoknak.

A könyvtári állomány feltártsága katalógussal (hagyományos módon v. integrált könyvtári rendszer segítségével) a könyvtári információkeresés alapját jelenti. A könyvtárhasználat kérdései között e tevékenység is szerepelt. A válaszok között 45 százalék a nemleges.

Örömmel láttuk, hogy a reprográfiai tevékenység, főként a fénymásolás nem könyvtári szolgáltatásként alig jelenhet meg, hiszen a fénymásolatok száma nem túl magas. Itt fel kell hívnunk a figyelmet a szerzői jog változásaira, többek között a reprográfiai tevékenység szabályaira.¹⁰

Az iskolai könyvtár referens kérdések megválaszolásával, dokumentumgyűjtéssel segíti a szakos kollégák, valamint a diákok munkáját. Ennek mértéke, gyakorisága sokat megmutat a könyvtár szerepéről az adott oktatási intézményben. (16. kérdés: Hány tanuló, kolléga kért segítséget munkájához egy héten?) Változatos képet kaptunk e téren: a válaszok között 0, 1 és 10 alatti esetszám is szerepelt, de a nagyon magas esetszám is gyakori.

Szándékosan *esetszámra* voltunk kíváncsiak azoknak a feladatoknak az esetében, amelyek a könyvtár kiegészítő illetve önként fölvállalt tevékenységei. Ezek a

¹⁰ Szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. módosításáról szóló 2008. évi CXII. tv

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

tevékenységek a könyvtárostánár teljesítményértékelésénél, az alaptevékenységek mellett feltétlen figyelemre méltó elfoglaltságok. A kapott adatok az önértékeléshez, és a könyvtárostánár speciális értékeléséhez is értékesek lehetnek.

Az iskolai könyvtárak háttéranyagokkal, de szervezőmunkával is, gyakorta lesznek részesei az *iskolai kiállításoknak, ünnepélyeknek, helyi hagyományteremtő rendezvényeknek*, sőt az oktatási intézmény kiadványainak (*évkönyv pl.*) is. Ezért olyan kiemelkedő fontosságú, hogy az iskolai könyvtárban legyen az iskolatörténeti dokumentumoknak különgyűjteménye.

Az is *kiegészítő feladat*, hogy az iskolai könyvtár helyet ad iskolai versenyeknek, előadásoknak. Ezek nemcsak időigényes feladatok, mint az előbb felsoroltak, de a könyvtár nyitva tartását, az egyéb könyvtári szolgáltatások mértékét is befolyásoló tényezők a hazai gyakorlatban elterjedt egylégterű könyvtárak esetében.

A könyvtár gyűjteménye csak akkor lehet igazán jól használható, ha feltárt. A 20. század végéig, ezt cédulakatalógusok (a keresés módja szerinti típusok) építésével tették az olvasók számára elérhetővé. Sok helyütt jelent gondot mi legyen a sorsa ezeknek a könyvtártörténeti dokumentumoknak a könyvtári adatbázis kiépítése után.

Jelenleg hazánkban több számítógépes szoftver segíti a könyvtári állomány feltárását, a használók számára, pedig a tájékozódást a könyvtár dokumentumai között. A könyvtári állomány akkor a legjobban feltárt, ha az olvasó bárhol, online el tudja érni, kereshet benne, sőt esetleg kikölcsönözheti elektronikusan.

Jelenleg több könyvtári szoftver áll a felhasználó könyvtárosok rendelkezésére, hogy könyvtáruk állományát feldolgozzák. Két akkreditált könyvtári szoftver mellett a legismertebbekre kérdeztünk rá. (19.kérdés) Az akkreditációs folyamat komoly előírásokat támaszt a szoftverekkel szemben, ennek kritériumrendszere elérhető az OH oldalán.

1.5 Könyvtárhasználati ismeretek oktatása

A könyvtári tevékenységek között az iskolai könyvtárban egyetlen elem nem „szolgáltatás”: ez a könyvtár-pedagógiai oktató-nevelő munka. *Az iskolai könyvtár kiemelkedő, egyedi, speciális sajátossága a könyvtárhasználati ismeretek oktatása.* Ezt a NAT preambuluma¹¹ is előírja a kulcskompetenciák között, s része az informatika, valamint a magyar nyelv tantervének is.

A jogszabály értelmében a könyvtárhasználati ismeretek oktatása meg kell jelenjen a helyi pedagógiai programokban, s célszerű, hogy önálló keresttanterve is legyen az adott intézmény sajátosságainak figyelembevételével. (20. kérdés) Az adatok itt is a hiányosságokra mutatnak rá.

A könyvtárhasználati órákat és a könyvtárhasználatra épülő szakórákat nemcsak hosszútávon, a keresttantervben érdemes tervezni, hanem az éves munkatervben is. Ezért tartottuk fontosnak, hogy megtudakoljuk, a tervekhez képes mennyi

¹¹ 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

valósult meg ezekből. Az eredmény biztató, sok helyütt része lett a helyi pedagógiai programnak a könyvtárhasználati ismeretek.

1.6 A könyvtári állomány

1.6.1 Költségvetés

A nemzetközi irányelvek az *iskolai könyvtárak költségvetésével* részletesen foglalkozik.¹²A dokumentum kiemeli a *folyamatosságnak, tervezhetőségnek* a fontosságát e téren, amely lehetővé teszi, hogy az iskolai könyvtár mindenkor a legkorszerűbb állománnyal segítse az információs műveltségnek, mint kulcskompetenciának a fejlesztését.

A javasolt összeg - a nemzetközi irányszámok - a tanulónként államilag finanszírozott normatíva 5 százaléka. Ez az összeg nemzetenként változó természetesen. A könyvtári költségvetés azonban összetettebb, mint ahogy a kérdőívén szerepel. Ugyanis tervezésekor érdemes számolni nemcsak az állományfejlesztésre, védelemre szánt összeggel, de a könyvtári rendezvények költségeivel is. Egy iskolai könyvtár költségvetését meghatározza a könyvtár állománya, amelyet érdemes a költségvetés tervezésének időszakában évente állományelemzéssel megvizsgálni. A könyvtári előirányzat függ a könyvtári berendezés állapotától és természetesen a felhasználói kör nagyságától, speciális igényeitől is. A könyvtári költségvetés részét képezik azok a tervezett rendezvények is, amelyek az év során kerülnek megvalósításra. Mindebből jól látható, hogy konkrét keretösszeg központilag nem határozható meg.

1.6.2 Az állomány összetétele

A könyvtári állomány összetételét sokféle szempont szerint lehet megvizsgálni. Jelen helyzetelemzés során csak a három legnagyobb csoportot, képező dokumentumtípust vizsgáltuk meg.

A könyvtári állomány tekintetében *a könyv*, mint hagyományos dokumentum szerepelt az első helyen. Nem kérdeztük meg a tartalmi megoszlást, de az Irányelvek szerint az iskolai könyvtár állományának 60 százaléka szakirodalom kell, legyen.

A dokumentumtípusok közül a *periodikák* (napi, heti, és havi lapok) képezik a másik igen jelentős csoportot. Sajnos a tapasztalat az, hogy ezek száma, félesége, egyre csökken az iskolai könyvtárakban. Az okok között leggyakrabban a gazdasági-pénzügyi hiányt halljuk, de a periodikák alacsony használata is befolyásolja nyilvánvalóan ezt a tényt. A fenti állítást a kérdőívre kapott válaszok is alátámasztják.

A harmadik nagy csoportot az *elektronikus dokumentumok* jelentik, amelyek beszerzésére az iskolai könyvtárakban oktató céllal, mint a 21. század új, erőteljesen, dinamikus fejlődő dokumentumtípusával kell, rendelkezzen nagy választékban a könyvtár. Az elektronikus dokumentumok használatának, az

¹² IFLA-UNESCO: Prágai irányelvek, IN: Információ és műveltség, Könyv és nevelés 2008.4. sz.

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

információszerzésben betöltött szerepének oktatása az egész életen át tartó tanulás folyamatában elengedhetetlen. Beszerzésük - fontosságukhoz képest - még mindig másodlagos.

1.6.3 Könyvtárszakmai feladatok: az állománnyal kapcsolatos tevékenységek

A könyvtári állomány fejlesztésével a költségvetés kérdéskörénél foglalkoztunk, ezért e kérdéscsoportban az állomány folyamatos felülvizsgálatára kérdeztünk rá. Az iskolai könyvtárak mérete, funkciója nem teszi lehetővé, hogy állománya felduzzadjon. Ezért folyamatosan felül kell vizsgálni összetételét, állapotát tartalmi és kötészeti szempontból. Érdemes állományelemzést is végezni tanév végén, hogy könnyebben tudjuk majd tervezni a naptári évre készülő költségvetést.

A könyvtári állomány apasztása éppúgy éves feladat, mint gyarapítása.

Az apasztás mellett nem véletlenül kérdeztünk rá a *leltári kötelezettségre*. Ez ugyanis az iskolai könyvtárakban gyakran elmarad, nem történik meg a jogszabályoknak megfelelő időközönként.¹³ Sok esetben az egyszemélyes könyvtári lét függvénye, ugyanis a leltározás minimum két ember feladata kell, legyen - amint az a hivatkozott rendeletben is szerepel. *A fővárosban a válaszok e tekintetben pozitív képet mutatnak, szinte valamennyi intézményben az elmúlt két esztendőben volt teljeskörű leltár, állományellenőrzés.*

Nemcsak a könyvtári állomány része, s nemcsak a könyvtárostánár feladata¹⁴ a *tankönyvek kérdése*. A felmérés során csak arra voltunk kíváncsiak, hogy az egyszemélyes iskolai könyvtárakban mennyi időt visz el a könyvtár szakszerű működtetésétől a tankönyvekkel kapcsolatos többletfeladatok köre.

1.7 Minőségpolitika

Az oktatási intézmények minőségirányítási programjának része a könyvtári minőségpolitika. Ezzel foglalkozott a kérdőív záró szakasza (28-32.kérdés).

Az a tény, hogy az iskolai könyvtárra vonatkozó minőség kritériumok szerepelnek, vagy sem az IMIP-ben, ennek tartalma alapvetően meghatározza a könyvtári munka, a könyvtárostánár munkáját, így értékelését is. A könyvtárostánár teljesítményértékeléséhez feltétlenül szükséges, hogy egyéni, a többi pedagógustól eltérő értékelési szempontok mellett jöjjön létre az értékelés folyamata.¹⁵ Az értékelés történhet az OKM hivatalos szakértői listáján szereplő szakértővel, vagy az OKM szakfelügyeleti rendszerének¹⁶ keretében, illetve a helyi, – jelen esetben – fővárosi szaktanácsadóval. Objektív képet ugyanis csak a szakmában, hivatásban jártas szakember tud adni.

¹³ 3/1975. (VIII. 17.) KM-PM együttes rendelet a könyvtári állomány ellenőrzéséről (leltározásáról) és az állományból történő törlésről szóló szabályzat kiadásáról

¹⁴ Hock - Rónyai: Tankönyvkérdés könyvtárostánár szemmel. FPI, Bp. 2007.

¹⁵ Hock – Rónyai: A könyvtárostánár teljesítményértékelése In: Teljesítményértékelés. FPI, Bp. 2008.

¹⁶ Közlemény az iskolai könyvtárak szakfelügyeletének részletes szempontrendszeréről. In: Kulturális Közlöny, 2002., 11. sz., 594. p.

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

Az értékelés kritériumrendszere mentén, a helyi minőségirányítási program részét képezheti a könyvtárostánár teljesítményének értékelése. Ezekre a lehetőségekre kérdeztünk rá a záró fejezetben.

A teljesítményértékelés egyik alapvető lépése az önértékelés, amelyre a kérdőív két záró kérdése vonatkozott. Az iskolai könyvtár fejlődése elképzelhetetlen anélkül, hogy a könyvtárostánár elkészítse - az önértékelésen alapuló - jövőképét a könyvtárnak. A könyvtár jövőképe a könyvtárostánár fejlesztési céljait jelöli, amelynek megvalósulásához természetesen feltételrendszer szükséges. E célokra és a hozzájuk kapcsolódó feltételrendszerre vonatkozott a felmérés záró kérdése.

A kapott válaszok bizonyítják, hogy a fővárosi könyvtárostánárok nem csupán anyagi forrásban látják a fejlődés útját, ha tetszik akadályát, hanem számos célt megfogalmaznak a kérdőív zárásaként: továbbképzés, nagyobb könyvtári tér, számítógépes fejlesztés, szoftvervásárlás, elektronikus adatbázis készítés, és még sorolhatnánk.

A tanulságok jól érzékelhetően mutatják egy fővárosi iskolai könyvtári stratégia markáns pontjait. Ennek elkészülte lesz annak záloga, hogy a fővárosi iskolai könyvtárak mintaértékűek legyenek nemcsak a hazai, de a külföldi oktatáspolitiká számára is.

2. A felmérés adatainak elemzése

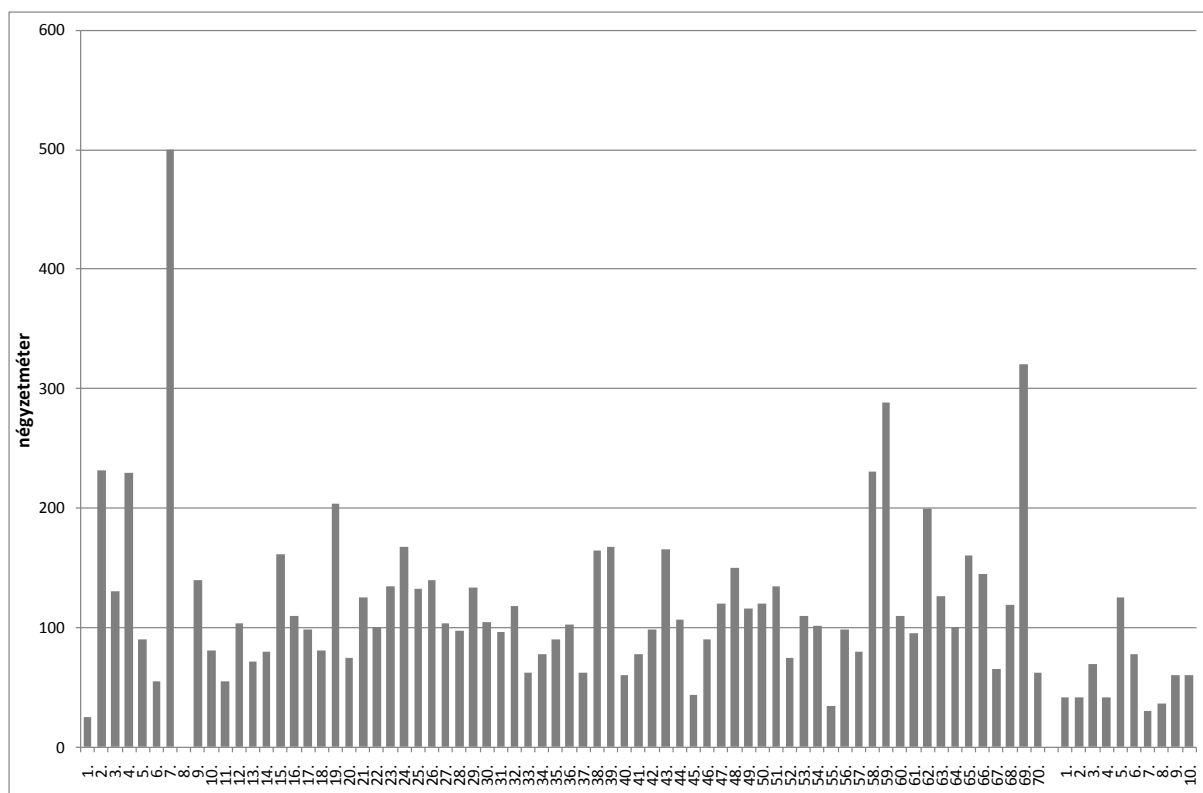
2.1 A könyvtár elhelyezése, mérete

Az IFLA-UNESCO által 2000-ben elfogadott Iskolai könyvtári nyilatkozatot 2002-ben követte végrehajtási útmutató, amelyet valamennyi kormányhoz eljuttattak a készítőik. Ezek a Végrehajtási útmutató tartalmazza azokat a mutatókat, amelyek alapján az iskolai könyvtárak értékelése megtörténhet.

Az iskolai könyvtár elhelyezésénél kiemelkedő jelentőségű, általános elv, hogy *a könyvtár a tanítás valamennyi pontjától jól megközelíthető legyen.*

Terei megfeleljenek mindazoknak a funkcióknak, amelyek az iskolai könyvtár létéből, sajátosságaiból következnek: olvasóterem, elmélyült kutatómunka, a szabadidő hasznos eltöltése, számítógépes információszerzés, technikai eszközök használata, kölcsönzés, a könyvtári feldolgozó munka tere.

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

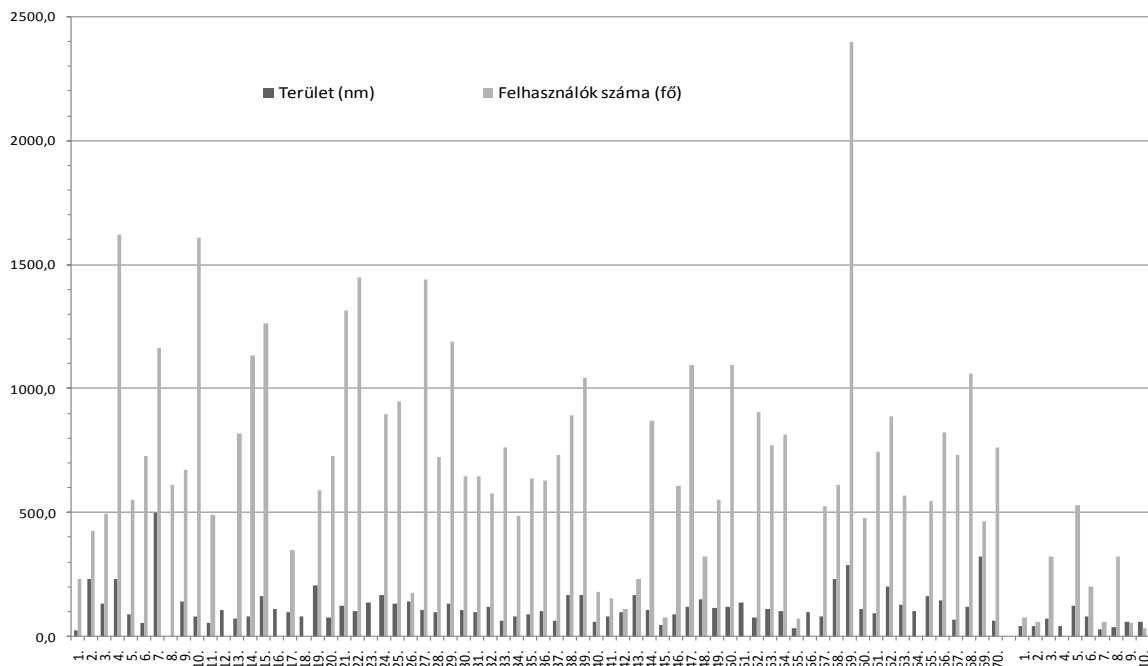

3. ábra Az iskolai könyvtárak alapterülete

Az első ábra a válaszadó könyvtárak alapterületét mutatja. A legkisebb könyvtár 25 nm, a legnagyobb 500 négyzetméteres. A könyvtárak alapterülete meghatározza a könyvtári tevékenységek lehetőségeit, és minőségét is.

A könyvtárak alapterülete nem függ össze az ellátandó feladatok speciális jellegével, így nézetünk szerint a felhasználószámmal kell összhangban, legyen. A nemzetközi és hazai előírásoknak, javasolt területnek való megfelelést akkor láthatjuk világosan, ha a könyvtárak alapterületét összevetjük a felhasználók számával.

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

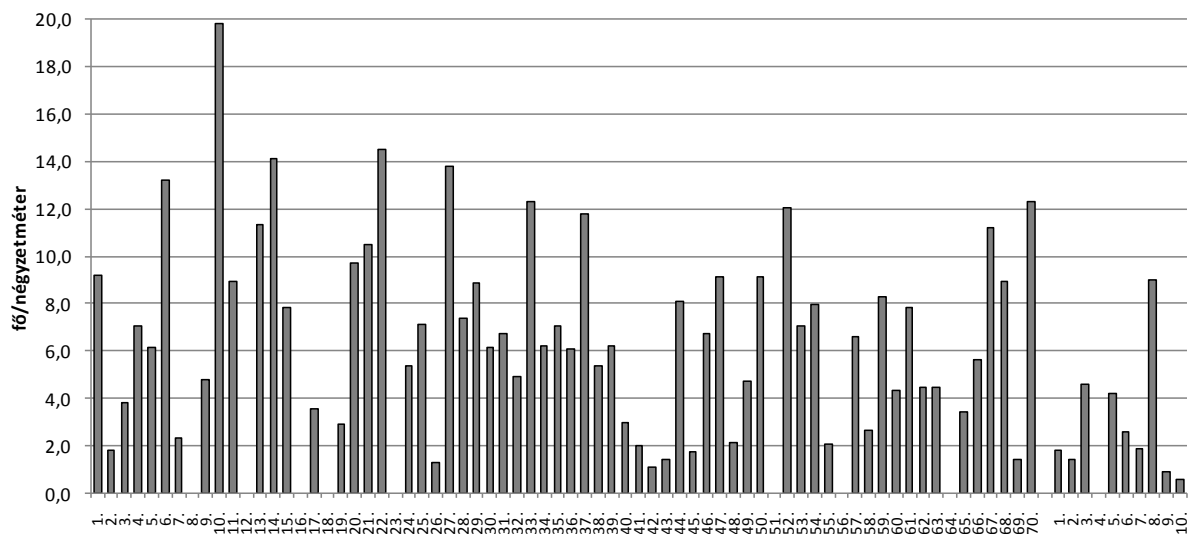

4. ábra Felhasználók száma és az iskolai könyvtárak nagysága

A felhasználók számának tükrében jól látható, hogy a felmérésben válaszadó intézmények könyvtárai messze nem érik el a nemzetközi ajánlást. Kevés az arányos alapterület a felhasználók számához viszonyítva. Nehezen elképzelhető, hogy egy több mint 2000 felhasználót szolgáló iskolai könyvtár alapterülete nem éri el az 500 négyzetmétert.

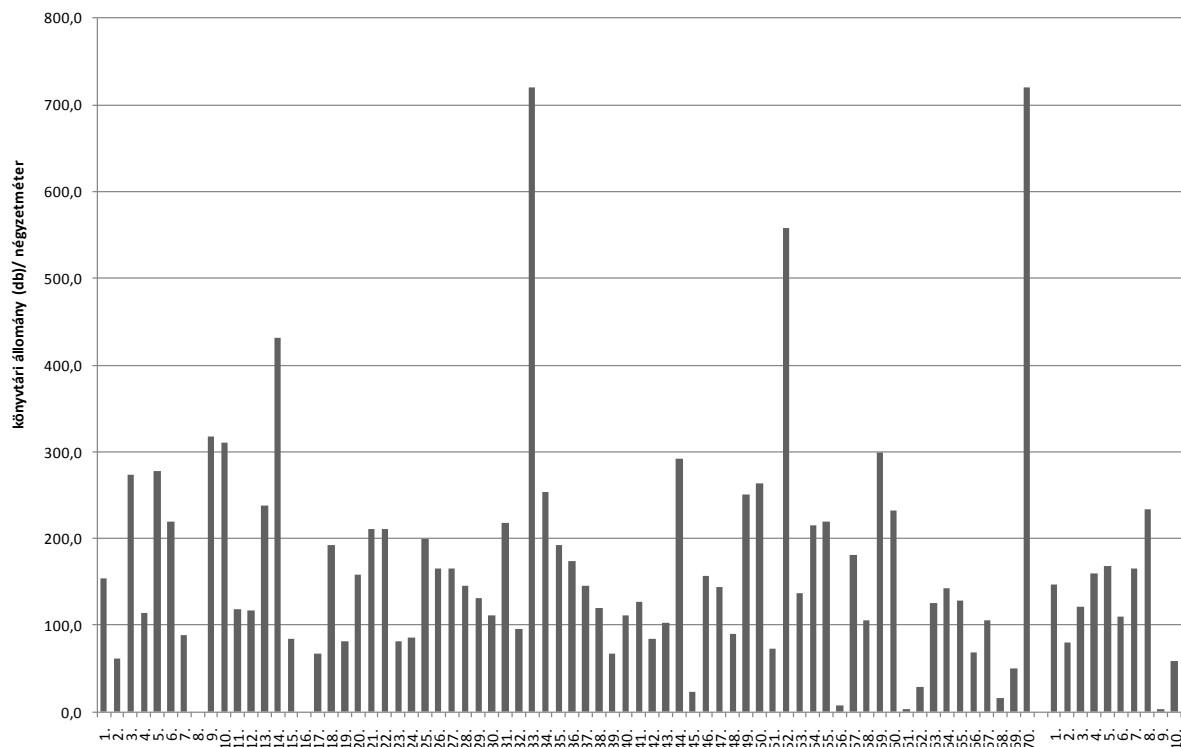
Ezt még szemléletesebben mutatja be az 5. ábra, amely a felhasználók számát 1 négyzetméterre vetítve mutatja meg. Jól érzékelhetőek az eltérések, a magasabb felhasználói szám nem feltétlen párosul magasabb területtel.

Azt is láthatjuk, hogy hasonló alapterületre kétszer annyi felhasználó is eshet.

5. ábra Egy négyzetméter könyvtári területre jutó felhasználók száma

A könyvtár területe és a könyvtári állomány kapcsolata

6. ábra A könyvtári terület egy négyzetméterére jutó könyvtári állomány nagysága

Az iskolai könyvtárak alapterülete nemcsak a felhasználók számának nagyságával vethető össze. Ugyanígy fontos üzenetet hordoz az alapterület és a gyűjtemény, a könyvtári állomány nagyságának összevetése.

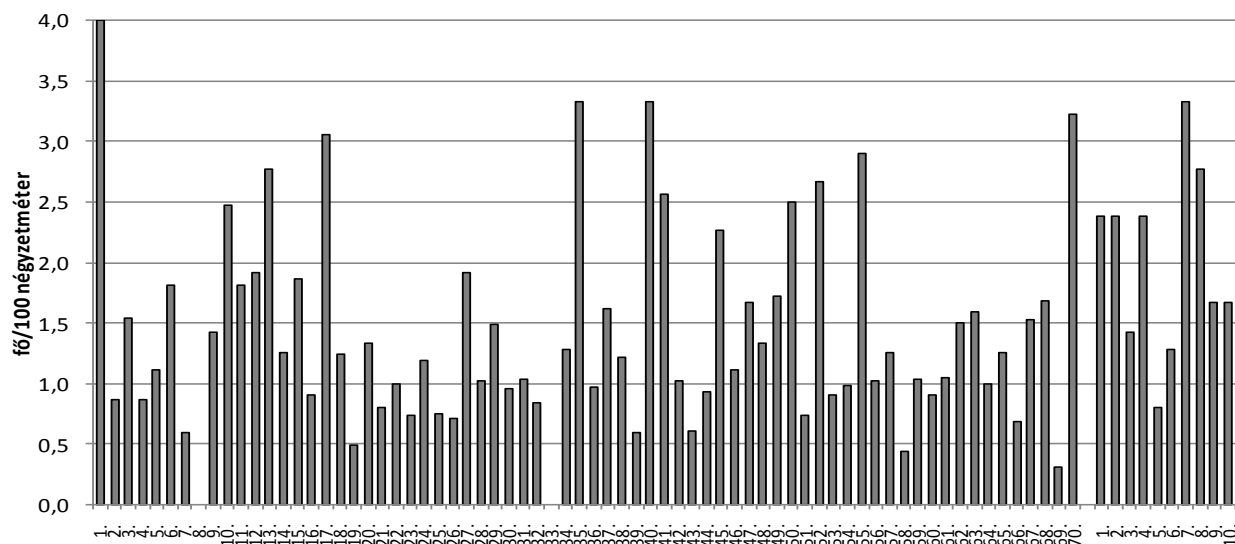
A 6. ábrából jól látható, hogy több intézmény küzd tárolási gondokkal, hiszen az alapterület és az állomány nagysága nagyon nagy eltérést mutat. Az ábrából az is jól látszik, hogy megegyező mennyiségű dokumentumhoz mily eltérő nagyságú könyvtári tér kapcsolódik.

Valamennyi ábrán jól láthatóak a nagy eltérések, a szélsőséges értékek, amelyek kiegyenlítésre várnak, még akkor is, ha tudjuk, hogy a nemzetközi normát igen nehéz, vagy lehetetlen elérni. (Előfordul, hogy 80 négyzetméternyi könyvtári területen lát el a könyvtárostanár több mint 1000 felhasználót.)

2.2 Személyi feltételek

2.2.1 Végzettség

A hazai jogi háttér és gyakorlat személyi kérdésekben nagy eltérést mutat. A válaszok is ezt tükrözik. (7. ábra)

7. ábra 100 négyzetméterre jutó munkatársak száma

A személyi feltételek akkor megfelelőek, ha iskolatípusnak megfelelő pedagógus és könyvtáros végzettséggel rendelkezik a munkatárs. A jogszabályalkotók a könyvtárosi végzettség esetében ettől eltérő végzettséget is megengednek. Sajnos gyakori, hogy a könyvtáros végzettség elmarad. Mivel a könyvtárostanári munka jelentős részét könyvtári tevékenység teszi ki, a végzettség hiánya komoly gondokat okozhat.

Az autodidakta könyvtárosok a legjobb szándékkal is képesek nehezen áttekinthetővé, sokszor kaotikussá tenni az iskolai könyvtárat. Ebben az esetben is csak arra kell, és lehet a figyelmet felhívni, a könyvtári állományok gazdagsága, nagysága, valamint a felhasználói kör kiemelt jelentőségű volta, a könyvtár oktató jellege, megérdemelné a szakszerű gondozást.

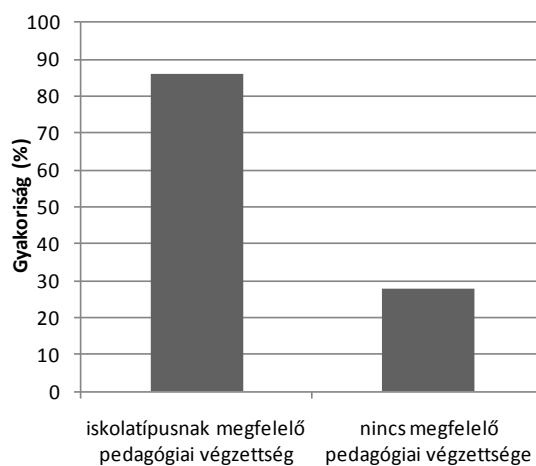
A Fővárosi Önkormányzat Oktatási Ügyosztálya erre külön hangsúlyt fektet, hiszen az évenkénti pedagógiai értékelésnek része a megfelelő végzettség megléte. A kapott adatok alapján azonban még van mit tenni e téren.

A kérdőív e ponton sem engedte meg a részletes feltárást. Az iskolatípusnak megfelelő végzettség sokszor sajnos már nem releváns, nem elégséges. A felsőoktatás szerkezetének és tartalmának átalakulása, az informatikus - könyvtárosképzés megjelenése új személtű könyvtáros és könyvtárostanári képzést eredményezett. Fontosnak tartjuk, hogy a régebben diplomázott

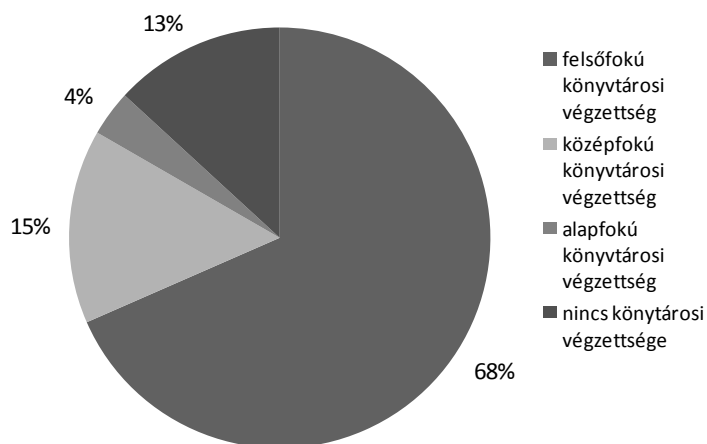
Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

kollégák továbbképzését tervezzék az oktatási intézmények. (A könyvtári állományok elektronikus feltárásának hiányosságaira is lehet ez magyarázat.)

A 8-9. ábra alapján látható, hogy a válaszadók nagy részének megfelelő végzettsége van, de 13 könyvtárostanárra beiskolázása vár még magára, az arány azonban jó, hiszen mindössze két könyvtárostánárnak nincs sem iskolatípusnak megfelelő végzettsége, sem könyvtárosi.

8. ábra A könyvtáros iskolatípusnak megfelelő pedagógiai végzettség szerinti megoszlása

9. ábra A könyvtárostanárok végzettség szerinti megoszlása

2.2.2 Munkaidő kérdése

A válaszadók nagy része ezt jelölte meg. A könyvtárostanárra kötelező óraszám pontosan 22 óra, többen csak ezt a munkaórát jelölték meg. Elképzelhető a 11 illetve a 20 óra is, amennyiben fél óraszámban foglalkoztatják könyvtárosként a pedagógust. A fenti számoktól eltérő adatok helyi anomáliákra, megoldandó kérdésekre mutatnak rá.

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

A könyvtárostánár munkaidejét a könyvtárban tartott nem könyvtáron alapuló tanórák is befolyásolják. Ezek idején nem tud könyvtári munkát végezni a könyvtárostánár. A válaszok szerint 46 intézményben folyik tanóra is a könyvtárban. Ezek *inaktív munkaórát* jelentenek a könyvtárostánár számára: fizikálisan jelen van, de az egylégterű könyvtárak lehetlenné teszik, hogy könyvtárosi feladatait végezze. Főként azokban az intézményekben jelent ez veszélyt a könyvtár működése szempontjából, ahol a tanórák száma meghaladja a heti 1- 2 órát.

2.2.3 A könyvtári alkalmazottak száma

A válaszadó oktatási intézményekben egy könyvtárostánár dolgozik. A kapott adatok alapján 20 intézményben van második könyvtáros, négy esetben, pedig harmadik könyvtáros is segíti a könyvtári munkát.

A második és harmadik könyvtáros esetében a munkaórák száma változatos. Van, ahol ez csak néhány órát jelent, s van, ahol heti 40 munkaórában végzi tevékenységét a második, illetve harmadik könyvtáros is. Négy könyvtáros foglalkoztatására nincs példa, pedig az ellátandó felhasználószám sok helyütt indokolná (2000 felhasználó).

Érdemes összevetni felhasználói létszámot a könyvtárban dolgozó munkatársak számával is, ahogy az IFLA-UNESCO ajánlásában, irányelveiben¹⁷ szerepel. A nagy eltéréseket a könyvtárostánári munkaidő és a felhasználóra jutó idő aránya is jól érzékelteti.

2.3 Könyvtári munka technikai háttere

2.3.1 Számítógép, Internet-hozzáférés

A könyvtári munka alapját képező informatikai háttérre kérdeztünk rá elsőként. Nagy örömeinkre a válaszadók 89 százalékos arányban jelezték, hogy van a könyvtárostánári munkát segítő számítógép a könyvtárban.

Elgondolkodtató azonban, hogy *9 oktatási intézményben (zömmel középiskolák!) nincs a könyvtári, könyvtárosi munkát segítő számítógép, internet hozzáféréssel.* Miként tudja kiegészíteni korszerű információs források segítségével könyvtári információs bázisát, hogyan tudja tanítani ezek használatát az a könyvtárostánár, aki napi munkájához nem rendelkezik korszerű informatikai háttérrel?

A felhasználók tájékozódását a 80 intézményben mindössze 175 számítógép szolgálja. Ez a felhasználók összessége esetében azt jelenti, hogy 13 felhasználóra jut egy információkeresésre alkalmas informatikai eszköz.

Ugyanígy megdöbbentő adat, hogy van olyan oktatási intézmény, ahol egyáltalán nincs a felhasználók tájékozódását segítő számítógép (27 intézmény, a válaszadók 34 százaléka ilyen).

¹⁷ IFLA-UNESCO Iskolai könyvtári nyilatkozat 1999.ford. Celler Zsuzsanna. In: Könyv és nevelés, 2008.4. sz.

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

A reprográfiai tevékenységet biztosító másológép, a videó és DVD másolására alkalmas eszközök a felhasználók információs igényeit segítik.

2.4 A könyvtár szolgáltatásai: a könyvtári munkafolyamatok, tevékenységek

2.4.1 Nyitvatartási idő

Az iskolai könyvtár szolgáltatásai közül az egyik legfontosabb, hogy a tanítás tanulás időszaka alatt mind a tanárok, mind a diákok, tehát valamennyi felhasználó számára elérhető legyen.

Az egy héten való nyitvatartási napok száma így csak 5 lehet, hiszen a tanítási napok száma is ennyi. A kérdésre kapott válaszok között ettől kevesebb is előfordult, amely egyszemélyes könyvtáraknál a jogszabályi megfeleléssel magyarázható.

A nyitvatartási napok száma mellett a nyitvatartási idő kérdése is szerepelt a felmérésben, bár e kérdést a jogszabály pontosan meghatározza¹⁸. Sok esetben nem egyértelmű a könyvtárostanárok és a munkáltató számára, ahogy ez a válaszokból is kiderül.

Amíg a heti nyitva tartás 5 nap, addig a napi nyitvatartási idő a könyvtárostánár heti munkaidejéből adódik. A 40 órás munkaidő esetén - nem gyakorlóiskolában - kötelező óraszám 22.

Ez egyben a nyitva tartás és a könyvtárhasználati órák megtartására szolgáló idő. (Ezért is szükséges legalább egy könyvtáros asszisztens a megfelelő színvonalú munkához. Egy könyvtárostánár minden feladatnak, amely a nyitvatartási időre esik, nem tud megfelelni.)

A válaszok jól mutatják az ettől való eltérést. Azokban az intézményekben, ahol 40 órás nyitva tartást jelöltek meg, ott biztosított a két könyvtárostánár. Ez tekinthető ideálisnak. A kérdést fordítva is megválaszolhatjuk: ahol két könyvtáros vagy egy könyvtárostánár és egy asszisztens biztosított, ott a könyvtár nyitvatartási ideje egy héten 40 óra kell, legyen.

A heti 40 órás nyitva tartás biztosítja azt, hogy a könyvtár a tanítás kezdetétől, a délutáni foglalkozásokig a felhasználók rendelkezésére áll. (Napi 8 óra.)

A nyitva tartási idő a felnőttképzés, szakképzés, a TISZK megalakulásával még magasabb kell, legyen, ez ismét humánerőforrás kérdése.

A válaszok másik nagy csoportjában a 22 óra szerepel, ahogy a törvény a munkaidő felhasználást szabályozza. Ez egyszemélyes könyvtárakban elfogadható.

Az ettől eltérő adatok a fél és negyed könyvtárosi munkakörökből adódik. E megoldások átmenetileg jók, de minden esetben nehezítik a tanári és

¹⁸ Hock Zsuzsanna: A könyvtárostánár munkarendje.

www.fppti.hu/muveltsegiteruletek/informatika/konyvtarhasznalat/szakmai_anyagok_publikaciok

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

könyvtárosi munkát, hiszen a könyvtárosi munkafolyamatok nem 45 percesek, hanem 60 percesek, a kétféle munkaidőrend konfliktusokhoz vezethet.

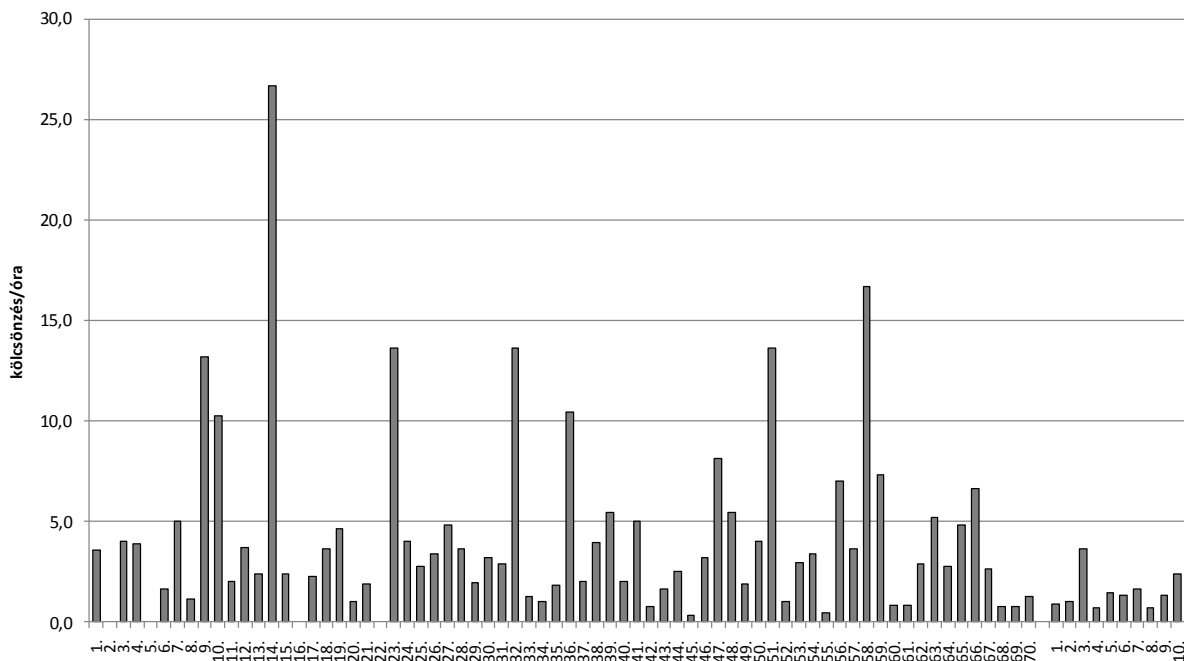
2.4.2 Kölcsönzés, mint szolgáltatás

Az iskolai könyvtár a tanulók számára azoknak az etikai szabályoknak az elsajátítására is szolgál, amelyek később az egész életen át tartó tanulás során más könyvtárakban is alapvetőek lesznek.

Ezek közé tartoznak a kölcsönzésre vonatkozó etikai normák. A könyvtárostanárok zöme a legnehezebb feladatnak tartja a kölcsönzött dokumentumok visszagyűjtését a diákoktól.¹⁹

A megkérdezett intézmények összességében ez a tevékenység felhasználóként heti három dokumentumkölcsönzést jelent.

A kölcsönzésnél nem kérdeztünk rá, hogy milyen dokumentumféleséget (könyv, tankönyv), milyen időtartamra való kölcsönzést takar ez a szám. Mindezek befolyásolják a fenti értéket.

11. ábra Órákenti kölcsönzések száma

A napi kölcsönzések száma az összes felhasználóra vetítve nem éri el az egy könyvet, ebből jól látszik, hogy a heti kölcsönzések száma alacsony. Ez az alacsony érték a napi nyitva tartással is összefügg.

E könyvtári szolgáltatás - az iskolai könyvtárban kiemelt jelentőségű - formája a könyvtárközi kölcsönzés. Az iskolai könyvtár mintagyűjtemény, amely állományának sokrétűségével, naprakészségével megmutatja, s megtapasztaltatja a könyvtár jelentőségét az egész életen át tartó tanulás, információszerzés tekintetében.

¹⁹ www.fppti.hu/muveltszegerulek/informatika/konyvtarhasznalat/szakmai_anyagok_publikaciok

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

Gyűjteménye teljes, de erősen válogat a fejlesztésnél. Ezért kiemelt jelentőségű, hogy a könyvtárostánár segítségével mind a diákok, mind a tanárok élni tudjanak más könyvtárak állományainak használatával is, a könyvtárközi kölcsönzés segítségével.

A kérdőív alapján 13 könyvtár élt ezzel a lehetőséggel, 67 nem. Fontosnak tartjuk, hogy a könyvtárostánár kollégák megismerjék, gyakorlatban használják a könyvtári rendszer e lehetőségét.

2.4.3 Helyben használat

Az iskolai könyvtár egyik kiemelkedő lehetősége a könyvtári információs források helyben használatása. Ez történhet különféle céllal, ezeket vettük számba az általános kérdés után: anyaggyűjtés, tájékozódás, valamint az anyaggyűjtés során reprogramozási tevékenység.

A kapott esetszámok érdekes arányokat mutatnak. A helyben használat esetszáma az összes felhasználó figyelembevételével 17 hetente, de van kirívóan magas használati szám, s van olyan intézmény (17), amelyekben, a helyben használati esetszám nem éri el a 10 esetet egy héten. Természetesen ezekben alacsony a résztvevők száma is.

A túlzottan magas értékek a könyvtár alapterületével is összefüggnek, s továbbgondolásra sarkallóak: alacsony alapterület és a magas használati esetszám esetén javasolt a könyvtári tér bővítése.

Fontos mutatónak tartjuk az időszaki kiadványokban való tájékozódás adatait. A válaszadó iskolai könyvtárak 23 százalékában nem éltek az időszaki kiadványok adta friss információkkal a felhasználók, s újabb 32 százaléka a válaszadóknak 10 alatti esetszámot jelölt.

Ez azt jelenti, hogy az intézmények felében alig élnek a legfrissebb információkkal a felhasználók. Feltétlen oda kell figyelni módszertani szempontból, hogy miként lehetne ezen változtatni.

A könyvtári információs források egy jelentős része ma már nem elérhető az internet használata nélkül. Erre a válaszadók 32 százaléka nemleges választ adott. (Természetesen ez összefügg a használói gépek alacsony számával.)

2.4.4 Tájékozódás könyvtári katalógusokban

A nemleges esetszám a válaszok 48 százalékát teszi ki. A kapott adatok komplex okokra vezethetők vissza. A könyvtárhasználati ismeretek oktatása során csak akkor tudja a könyvtárostánár jól megmutatni a könyvtári katalógusok használatát, ha ehhez megfelelően feldolgozott, feltárt könyvtári szoftver segítségével készített adatbázissal rendelkezik a könyvtár. De összefügg ez a

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

kérdés a könyvtári technikai eszközökkel is (felhasználói, könyvtárosi számítógép, projektor).

Úgy véljük, hogy az információforrások kiválasztásánál kiemelkedő jelentőségű a könyvtári adatbázis használata, ehhez ennek működését a felhasználónak el kell sajátítania. A 21. században ezek a katalógusok már könyvtári szoftver segítségével készülnek, ennek felismeréseként került a vizsgált intézmények könyvtárába az akkreditált, integrált könyvtári szoftver. Szükséges lenne a számítógép park fejlesztése az iskolai könyvtárakban.

2.4.5 Reprográfiai tevékenység

A minimális eszközjegyzék²⁰ előírja, hogy a könyvtár technikai berendezései között legyenek olyan eszközök, amelyek alkalmasak a fénymásolásra, elektronikus másolat (szkenner) készítésére.

Heti átlagban a megkérdezett intézmények közül 39 válaszolta azt, hogy nem volt fénymásolat-készítés a könyvtárban, holott csak 33 intézmény könyvtárában nincs másolatkészítésre alkalmas eszköz. Sajnos az elektronikus másolat még nagyon ritka. A megkérdezettek összes felhasználói (2397 fő) közül heti előfordulást vizsgálva, mindössze 16 intézmény 176 felhasználója élt illetve élhetett ezzel a lehetőséggel.

2.4.6 Referenskérdések

A könyvtárostanárnapi munkáját, munkatervét, munkarendjét leginkább befolyásoló szolgáltatás a felhasználók információs kívánságainak, kutatókérdéseinek megválaszolása.

Ezért tartottuk fontosnak, hogy ezek számát, heti átlagát megismerjük, hiszen a könyvtárostanárnapi teljesítményértékelésének egyéb szempontjait nagyban befolyásolja, hogy naponta, hetente milyen mértékben kell azonnal információhoz juttatnia az olvasót.

A kép ebben az esetben is igen változatos. A nagyon magas arányok mellett elgondolkodtató a 10 eset alatti, illetve az egyetlenegy megkeresés esete.

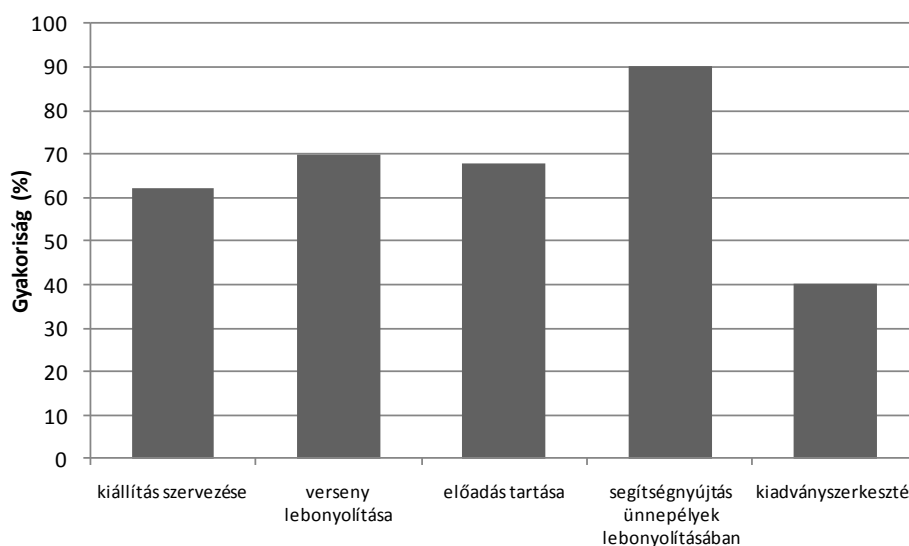
Érdeemes megnézni egy átlagosan intézményenként hány felhasználót jelent óránként. A kapott értékek igen alacsonyok. A maximális látogató szám az intézményenkénti átlagok tekintetében 4 felhasználó óránként, kirívóan magas létszám a 40 fős átlag. Összességében vizsgálva 30 intézményben kaptunk 1,00 alatti értéket.

²⁰7. számú melléklet a 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelethez JEGYZÉK a nevelési-oktatási intézmények kötelező (minimális) eszközeiről és felszereléséről

2.4.7 Az iskolai könyvtár kiegészítő feladatai, szolgáltatásai

Az oktató - nevelő munka fontos időszaka a tanórán kívüli időszak. Ennek egyik kiemelkedő jelentőségű színtere lehet az iskolai könyvtár, a napi gyakorlat azt mutatja, hogy ezzel a lehetőséggel valamennyi oktatási intézmény él. A tipikus tanórán kívüli könyvtári tevékenységek esetszámát kérdeztük a 17. kérdésben.

Összességében elmondható, hogy a válaszadó 80 iskolai könyvtár eleget tesz a tanórán kívüli tevékenységek iránti megkeresésnek. A legtöbb esetben verseny-, és előadáshelyszín biztosításával illetve az iskolai ünnepélyekhez való segítségnyújtással.

12. ábra A tanórán kívüli tevékenységek aránya a vizsgált intézmények könyvtárában

A fenti diagram jól mutatja, hogy milyen tevékenység formák fordulnak elő a napi könyvtárostani munka során a legnagyobb gyakorisággal. A legtöbb könyvtárban az iskolai ünnepélyekhez való segítségnyújtás mértéke a legnagyobb, leggyakoribb tevékenység.

Sok helyütt kiadványszerkesztéssel (ez általában az iskola története, évkönyve) is megbízzák a könyvtárostánárt. A válaszadók 40 százaléka jelölte meg feladatként.

2.5 Tájékoztató munka

Az iskolai könyvtár kiemelkedő jelentőségű feladata a tájékoztatás saját állományáról. Ennek különböző lehetőségei vannak: a hagyományos cédulakatalógus mellett egyre inkább előtérbe kerülnek a könyvtári szoftver segítségével megépített elektronikus adatbázisok.

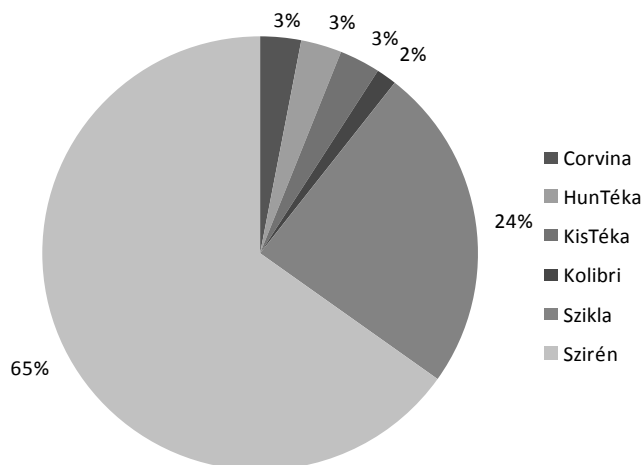
Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

Ideális esetben ezek a megépített iskolai könyvtári katalógusok a felhasználók számára online elérhetőek. A jövő mindenképpen ezt a megoldást jelöli ki fejlesztési irányynak, hiszen a tanulóknak már ebben az életszakaszban készségi szinten kell tudni használni az információs műveltség alapvető elemét: az online katalógusokat.

A kapott válaszok alapján elmondható, hogy a fővárosi oktatási intézmények könyvtáraiban e téren még nincs egységes tájékoztatási mód, de törekvés mutatkozik a tájékoztatás alapját képező adatbázis építésére. 35 intézmény jelölte meg a hagyományos cédulakatalógust, mint a tájékoztatás alapját jelentő adatbázist, 26 intézményben pedig már online adatbázis áll a tájékoztatás szolgálatában. A válaszok értékelésénél a „folyamatban”, „X százalékban,” eseteket nem tudtuk elfogadni, hiszen a tájékoztatás csak akkor lehetséges, ha az állomány teljes egészében feldolgozásra került.

2.5.1 Tájékoztatást szolgáló szoftver

A könyvtári adatbázisok készítése egy-egy könyvtári szoftver segítségével jön létre. Ezért tartottuk fontosnak felmérni, hogy van-e, s ha igen milyen szoftver az egyes oktatási intézményekben. A jelenlegi helyzetet a következő diagram mutatja:

13. ábra A használt könyvtári szoftverek megoszlása

A legnagyobb gondot az a néhány intézmény jelenti, ahol egyéni fejlesztéssel készített programmal dolgozzák, illetve dolgozták fel az állományt.

A Fővárosi Önkormányzat 2008-ban nagy lépést tett az iskolai könyvtárak tájékoztató apparátusának, könyvtári adatbázisaink kiépítésére azzal, hogy valamennyi intézménye számára elérhetővé tette egy integrált könyvtári szoftver használatát.

A cél mindenképpen az iskolai könyvtárak állományának teljes feldolgozása, online elérhetővé tétele, amely nagy segítséget jelentene a felhasználók forrásigényeinek jobb kielégítése tekintetében.

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

A jelenlegi feldolgozottság alacsony foka magyarázható a könyvtárostánárok egyéb elfoglaltságainak mértékével, a gyakori egyszemélyes könyvtári munkával. Mindenképpen fontos ennek rendezése, megoldás keresése.

2.6 Könyvtárhasználati ismeretek oktatása

Az oktatási intézmények helyi pedagógiai programjának elkészítésekor - a NAT²¹ tantárgyi követelményrendszerének megfelelően - az oktatási intézményekben a könyvtár-pedagógiai munka alapját képező könyvtárhasználati tanterv megalkotása a könyvtárostánár feladata volt. Ez az idézett jogszabálynak megfelelően részét képezhette a magyar nyelv és az informatika tantárgynak, amelyet kereszttantervként (49 százalékos nemleges válasz!) is érdemes volt megfogalmazni, önálló formában.

Ennek meglétére kérdezett rá a kérdőív következő sora. A pedagógiai programok a válaszadók 72 százalékánál tartalmazzák a könyvtárhasználati ismereteket. Külön öröm, hogy a kollégiumi nevelési programok esetében is megjelölték a kollégák a könyvtárhasználati ismeretek jelenlétét. A válaszadók 28 százalékában azonban nincs jelen a könyvtárhasználati ismeretek a helyi pedagógiai programban.

Ami ezzel szorosan összefügg a megtartott könyvtárhasználati óra száma. 19 intézményben egyáltalán nem volt ilyen. Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a válaszok alapján van olyan oktatási intézmény, ahol vannak - ha nem is nagy számban - könyvtárhasználati órák, de nincs a helyi programban.

A könyvtárhasználati órák száma igen vegyes képet mutat. Osztályonként az évi 6-8 óra a javasolt.

Érdekes összevetni a tervezett óraszámot és a megvalósult könyvtári órák számát. A tervezett (könyvtárhasználati tantervben jelzett) órák száma és a megtartott könyvtárhasználati órák száma igen nagy eltérést mutat az egyes intézmények esetében. Gyakori az alultervezett óraszám, s a magas megvalósulás.

A könyvtárhasználati ismeretek főként gyakorlaton alapuló tantárgy. Erre szolgálnak a könyvtári környezetben, a könyvtár információs bázisára épülő szakórák.

A helyi tantervben ezeket is jelölni érdemes, mind a kereszttantervben, mind a közismereti tárgyak tantervében.

17 intézményben a 70 középiskolából egyáltalán nincs könyvtárhasználatra épülő szakóra.

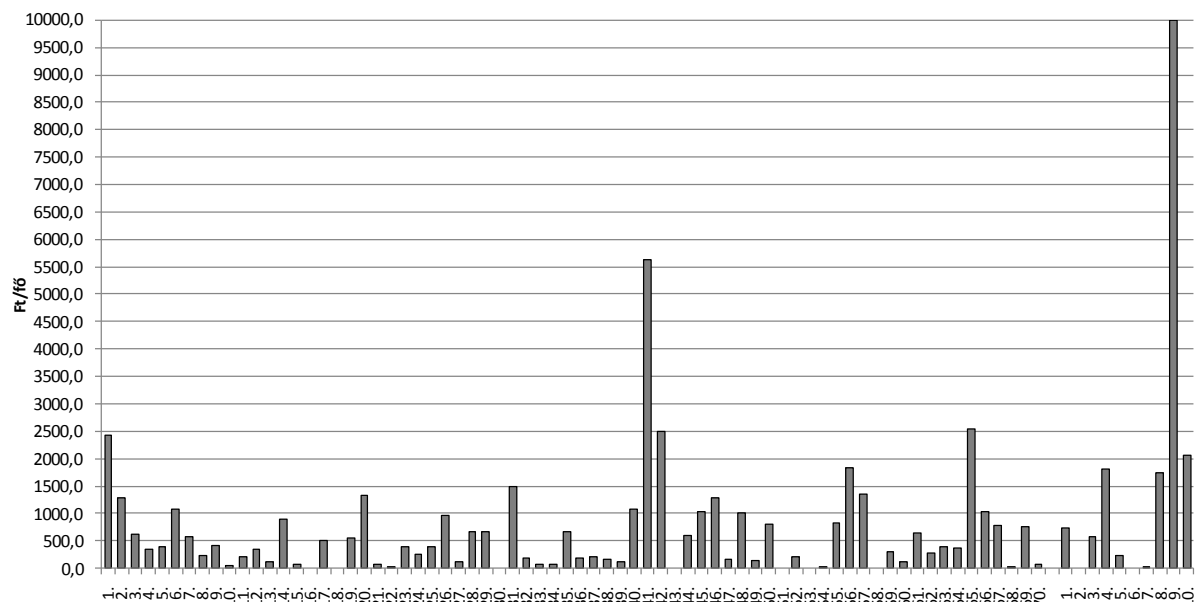
²¹ NAT

2.7 Az állomány

2.7.1 Gyarapítás

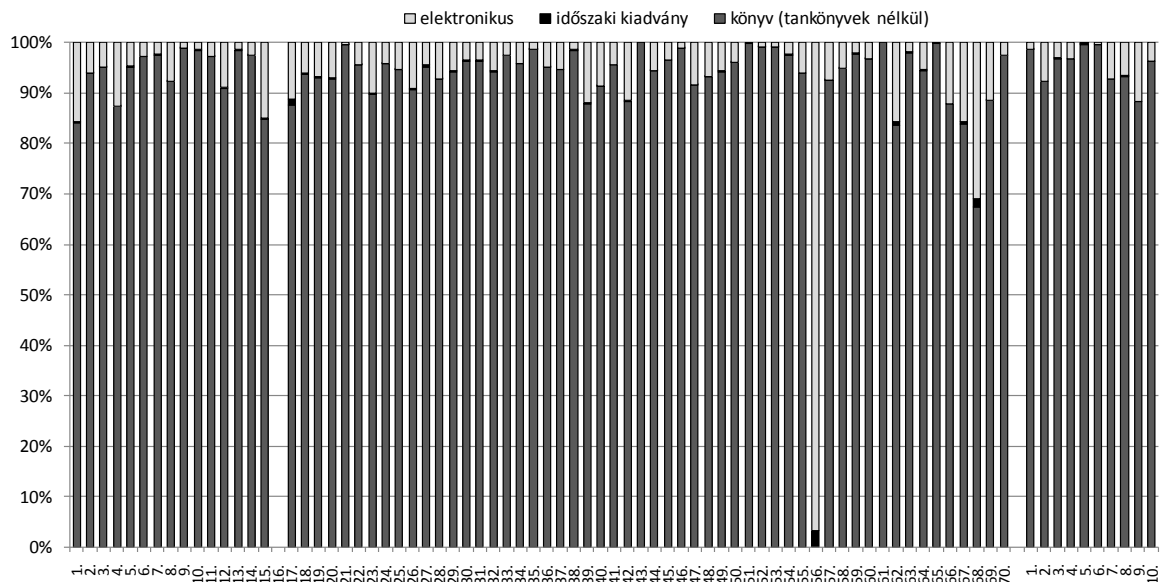
A könyvtári állomány fejlesztése, gazdagsága az iskolai könyvtár esetében is a hatékony könyvtári szolgáltatás, hatékony oktatás alapja. Kérdéseink e tárgyban elsőként a fejlesztésre fordított összegre kérdeztek rá általánosságban. Nem kívántuk részletes megjelölését a forrásoknak. A kapott adatok szerint a 80 intézményből 9 jelezte, hogy az adott időszakban nem volt állományfejlesztése semmilyen forrás.

Ezek között találjuk az intézmény hálózat modernizációja során megszünt intézményt (2) is. Összesen 20 373 233, 8 forint összegben történt állományfejlesztés az iskolai könyvtárakban. Ez intézményenként 250 000 Ft értékű minimális gyarapodást jelentett a tankönyv normatíva nélkül.

2.7.2 Az állomány összetétele

Az állomány összetétele, dokumentumtípus szerinti megoszlása a hipotézist igazolta: a könyvtári állomány zömét a könyvállomány teszi ki, s a leggyengébben fejlesztett állományrész az időszaki kiadványok (napi, heti és havi lapok) köre.

15. ábra Az állomány összetétele dokumentumtípusonként

A könyvtári állományok nagyságára vonatkozó kérdések alapján könyv, periodikaféleség és elektronikus dokumentumok összes mennyisége, nagysága darabszámban 1 417 423 könyvtári egységet tesznek ki. Ezek közül a könyvek száma 1 354 797 kötet, a periodikaféleség száma igen alacsony, összesítése nem mérvadó igazán, hiszen ez legtöbb intézményben ugyanazt a néhány folyóiratot, heti és napilapot jelenti. (A kérdőívben nem kérdeztük meg milyen periodikumok járnak, hiszen csupán azt a hipotézist kívántuk megerősíteni, miszerint a periodikumok száma, félesége csökken az iskolai könyvtárakban.) Az elektronikus dokumentumok aránya - újdonságukhoz mérten - meglehetősen magas, 61 146 darab a válaszadó intézmények összesített adatait tekintve.

Természetesen ez a szám nem zárja ki a megegyező dokumentumokat, a többes példányokat (pl. kötelező olvasmányok esetében).

Érdeemes megjegyezni, hogy a felmérés idején, 2008 végén az iskolai könyvtárak állománya egy diákra vetített dokumentummennyiség tekintetében nagyon heterogén képet mutat.

A szélsőséges értékek két fontos tényre hívják fel a figyelmet: a magas egy főre jutó dokumentum mennyiség esetén szükséges a selejtezés, az alacsony állományegység szám a fejlesztést kívánja meg.

2.7.5 Tankönyvkérdés

A tankönyvek, alapvető munkaeszközök az oktató-nevelő intézményekben. A tankönyvvel, mint dokumentummal a könyvtárostannak is van feladata²³, hiszen egy részük a könyvtári állományba kerül (tankönyvtár). Amíg a könyvtár költségvetésénél nem számoltunk a tankönyv vásárlás összegével, addig az állománnyal kapcsolatos alaptevékenységek (selejtezés, állományba vétel) megkérdeztük a tankönyvekkel kapcsolatos munkaidő mennyiségét.

A kapott válaszokat értékelve jelezzük, hogy a 10 óra feletti értékek esetében érdemes újragondolni a tankönyvekkel foglalkozó kollégák feladatkorét e témában.

2.8 Minőségpolitika

Az iskolai minőségpolitika kialakításánál a könyvtári szakirodalom felhívta a figyelmet arra, hogy az iskolai könyvtárral, a könyvtárostannal speciális feladataival kapcsolatban feltétlen meg kell fogalmazni az elvárásokat és a sikerkritériumokat.

A kérdőívek tanúsága szerint a 80 intézmény 33 százalékában nem jelenik meg a könyvtár az IMIP-ben. Ez a szám nagyon magas, hiszen ez a dokumentum lesz az alapja a könyvtárostannal értékelésének is. A speciális, pedagógusi és könyvtárosi feladatok megítélése, speciális megfogalmazást igényel. Ennek elkészítéséhez több dokumentum is nyújt segítséget.²⁴

Az iskolai könyvtár, a könyvtárostannal munkáját a belső (felhasználói körön kívül), külső segítséggel a leghatékonyabb értékelni.

A legkézenfekvőbb, legegyszerűbb módja ennek, hogy a Fővárosi Önkormányzat által finanszírozott listás szaktanácsadói rendszer segítségével történik meg a szakmai munka értékelése. 39 intézményben nem volt ilyen esetre példa a mintavétel időpontjáig. Sem az intézeti könyvtárpedagógiai szakértő, sem a listás szaktanácsadók nem jártak az intézményben értékeléshez nyújtandó segítségadás kérdésében.

Nem kérdeztünk rá a szaktanácsadói látogatás időpontjára, de fontosnak tartjuk, hogy a jogszabályok és az intézményhálózat modernizációja adata változások koordinálására, a könyvtárostannal feladatok ilyen irányú értékeléséhez éljenek az intézmények ezzel a lehetőséggel.

Az iskolai könyvtári munka értékelésének különleges módja az OKM Könyvtári osztálya által elrendelt²⁵, az OPKM által vezetett²⁶, könyvtári szakfelügyelői látogatás.

Az elmúlt években két fő területen vizsgálódott iskolai könyvtári szakterületen a szakfelügyelet. Elsőként az intézmény racionalizálásában részt vett intézmények könyvtári tevékenységét, állapotát mérte fel, majd 2008-2009-ben a gyakorló intézmények könyvtárai kerültek a vizsgálat középpontjába.²⁷ A

²³ Hock Zsuzsa-Rónyai Tünde: Tankönyvkérdés könyvtáros szemmel, FPI, 2005.

²⁴ Hock-Rónyai: Teljesítményértékelés az iskolai könyvtári munkában. In: Építsünk könyvtárat 2. (melléklet) Bp., 2009.

Információs műveltség és oktatásügy In: Könyv és nevelés 2008. 4. sz. melléklet

²⁵ Könyvtári tv. szakfelügyeletről

²⁶ Jelentés az iskolai könyvtári szakfelügyeletről

²⁷ www.opkm.hu/iskolai_konyvtar/szakfelugyelet

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

fővárosi intézmények mindkét témában érintettek voltak, ezért találunk sok esetben szakfelügyeleti látogatást, mint a teljesítményértékelés módját a válaszok között.

Külső szakértővel igen kevés alkalommal (21) éltek az intézmények. Az OKM által minősített iskolai könyvtári szakértők, nyújtotta vélemény jó lehetőséget ad egy-egy helyi probléma külső megítélésére. Leginkább ezek a megkeresések a Gyűjtőköri szabályzat véleményezésére vonatoznak, pedig az iskolai könyvtári szakértők a könyvtári speciális építészeti megoldásoktól, a helyi gyűjtemény és munkaszervezésen át a könyvtárpedagógiai munka értékeléséig számos kérdésben tudnak segítséget adni a könyvtárostánár teljesítményértékeléséhez.

Végezetül arra is rákérdeztünk, hogy a fenti látogatások után készült-e Intézkedési terv, amely alapja lehet a könyvtárostánár, az iskolai könyvtár további értékelésének, az iskolai könyvtári stratégia módosításának. A legtöbb válaszadó ennek meglétéről számol be, de sajnos olyan eset is előfordul, ahol ez elmaradt.

2.9 Jövőkép, stratégiai célok és feltételeik

Az iskolai könyvtár jövőképe, stratégiája nagymértékben függ az intézményi minőségi irányítási programtól és a könyvtár önképétől.

A kérdőív elemei a könyvtárostánári munka önértékeléséhez is segítséget nyújtanak. Ennek függvényében kérdeztük meg a könyvtárostánár kollégáktól, hogy mit tartanának a legfontosabbnak, milyen fejlesztési célokat tűznek ki célként, s ehhez milyen feltételekre van szükség.

Fontos tudni, hogy a kérdőív e ponton volt a leginkább szubjektív. Mind az intézményvezető, mind a könyvtárostánár aláírta a kérdőívben megfogalmazottakat, amelynek részét képezte az önértékelés alapjául is szolgáló záró kérdéskör: mi a legfontosabb fejlesztendő terület, feladat, s mi hiányzik a megoldáshoz.

A kérdésre 9 esetben egyáltalán nem kaptunk választ. A válasznélküli kérdőívek között volt az intézményhálózat modernizációja során megszűnő iskolai könyvtár is. Magunk részéről megértjük a nemleges választ, a gond akkor keletkezhet, ha a befogadó könyvtár sem fogalmaz meg célokat és hozzájuk rendelhető feltételeket.

2 esetben csak célokat fogalmaztak meg a válaszadók, de nem kapcsoltak hozzá feltételrendszert. A megvalósítási feltételek között - örömmel olvastuk, hogy - nemcsak anyagi feltételek szerepeltek.

A kérdésre adott válaszok erőteljesen igazodnak a kérdőívben kapott adatokhoz.

2.9.1 Feldolgozás, számítógépes adatbázis-fejlesztés, szoftver

24 válaszadó jelezte, hogy az állományfeltárással vannak még feladatok, nincs befejezve. A hiányzó feltételek között leginkább a személyi és technikai lehetőségek megváltoztatására hívták föl a figyelmet, többen csupán az

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

„anyagi” kifejezést használták. Nyilvánvaló, hogy mind a technikai, mind a személyi adottságoknak vannak költségvonzatai. A fővárosi önkormányzat a technikai feltételekhez az intézmények számára a könyvtári integrált szoftvert biztosítja. Fontos lenne a személyi kérdés megoldása, hogy a kapott szoftver lehetővé tegye az iskolai könyvtárak állományának feldolgozását.

A fővárosi könyvtárostánár közösség jól érzékeli, hogy a számítógépes adatfeldolgozás az alapja a könyvtári szolgáltatások hatékony fejlesztésének. A kapott válaszok azt is tükrözik, hogy nemcsak a könyvtári szoftver, a könyvtárosi számítógép hiányzik az iskolai könyvtárakból, de a kiépített könyvtári adatbázis használatához szükséges hardver feltételek is. A fejlesztendő célként megjelenő egy olvasói számítógép az elégséges technikai feltételek alatt van nemzetközi, de hazai szinten is.

Hét válaszadó kiemelte a felhasználói számítógépek kérdését, mint fejlesztési feladatot. Ezek nélkül a könyvtári állomány hiába feldolgozott könyvtári adatbázisként. Fontosak a felhasználói számítógépes állomások az információs műveltség kompetenciájának fejlesztéséhez is.

2.9.2 Állománygyarapítás és selejtezés, ellenőrzés (leltár)

Kiemelt területe a megfogalmazott céloknak a gyarapítás. A könyvtári állományfejlesztés általános megfogalmazása mellett találkozunk az állományelemzésen alapuló konkrét témamegjelöléssel is: olvasásnépszerűsítéshez szépirodalom, korszerű szakirodalom a szaktárgyi ismeretekhez, nem hagyományos dokumentumok (CD, DVD) beszerzése.

Szakmai igényességre utal az a feltétel megjelölés, amely a könyvtári szakorák, könyvtári foglalkozások számának növeléséhez köti az állományfejlesztés témakörét.

Kiemelt jelentőségűnek tartjuk, hogy bár csak ketten, de jelezték, a könyvtárból hiányzik a korszerű, friss információs források jelentős része. A periodikumok (újságok, folyóiratok) kiemelt jelentőségűek az oktatásban.

A vártnál kevesebb (2) könyvtárostánár vetette fel a tankönyvekkel kapcsolatos gyarapítási kötelezettség racionalizálását. Feltételként a törvényi modernizációt jelölték meg, holott ezt a helyi szabályozók pontos elkészítésével is kezelhetővé lehet tenni.

Egyetlen válaszadó jelezte, hogy célja a könyvtári állomány megtisztítása, az állományapasztás. Feltételként az anyagi forrást jelölte meg, nyilvánvalóan a gyarapítás lehetőségét értve ez alatt.

A legtöbb esetben szakértőként, szaktanácsadóként is kapjuk ezt a választ, hogy addig nem lehet az állományt selejtezni, amíg nincs fejlesztésre mód. Ezen a szemléleten mindenképpen változtatni szükséges, hiszen a két munkafolyamat egyforma jelentőségű a könyvtárak életében.

Elgondolkodtató, hogy van olyan könyvtárostánár és intézményvezető is, aki az állománygyarapításhoz fontosnak tartaná a szemléletmód váltást. Nyilvánvalóan

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

a könyvtár 21. században betöltött szerepét fontos hangsúlyozni, hiszen átalakult az értékrend, de ezzel egyidőben a könyvtári információs források iránti igény megnőtt. A tudatos és tervszerű fejlesztés ezért mindenképpen nélkülözhetetlen.

A válaszadók zömmel olyan feladatokat, célokat fogalmaztak meg, amelyhez valamilyen külső segítségre van szüksége a könyvtárostánárnak. A ritka kivételek közé tartozik a leltározási fegyelem javítására vonatkozó megállapítás, amely ugyan csak a letéti állományokat jelölte meg, mégis fölhívta a figyelmet az önmagunkkal szembeni elvárásokra.

2.9.3 Tárgyi feltételek: könyvtárbővítés, felújítás és eszközök

A tárgyi feltételekhez tartozik a könyvtárbővítés, felújítás. A fővárosi iskolai könyvtárak folyamatos fejlesztése, korszerűsítése azért is jó, hogy megjelenik az intézményi és könyvtárostánári elvárások között, mert a diákok nagy része a későbbiekben ennek a képével azonosítja, vagy nem azonosítja a könyvtár fogalmát.

A könyvtárbővítés mellett megjelenik a könyvtárként való működés is a megoldandó célok között. Az intézmények gyakran tanítási célra alkalmazzák a könyvtárakat, amely a hatékony könyvtár-pedagógiai munkától, a felhasználói igények és a könyvtárszakmai munka megoldásától veszik el a lehetőséget.

Az sem véletlen, hogy tíz esetben konkrétan is megjelenik a könyvtári berendezések korszerűsítésének igénye.

A technikai eszközök hiányára már a tanulmány során felhívtuk a figyelmet, a célok között nyolcan emelik ki ezek beszerzését (projektor, DVD lejátszó, szkennel, fénymásoló gép).

Az igényes felhasználóbarát iskolai könyvtár rendelkezik ezekkel az eszközökkel, hiszen a diákok számára az élethosszig tartó tanulás folyamatában, a könyvtári rendszer használata során ezek ismerete, használata elengedhetetlen. Sajnos több technikai eszköz nem szerepel a minimális taneszköz jegyzékben, hiszen annak megjelenésekor még nem léteztek.²⁸

Jóleső érzéssel töltött el minket, az „esztétikai csinosítás” igénye, mint feladat, cél.

A válaszadók e célok megvalósulását zömmel forráshiány megszüntetéséhez kötik, de elképzelhetőnek tartják a pályázati lehetőséget is.

A záró kérdésekre két olyan témát is megjelöltek a könyvtárostánárok, amelyek nem külső tényezőtől (fenntartói, intézményi, pedagógusi), hanem a könyvtárostánártól függenek. A könyvtárhasználati ismeretek oktatásának megvalósulása részben függ az intézményvezetéstől és a pedagógus közösségtől, de a könyvtári menedzsment egyedül a könyvtárostánár feladata.

²⁸ 7. számú melléklet a 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelethez JEGYZÉK a nevelési-oktatási intézmények kötelező (minimális) eszközeiről és felszereléséről

2.9.4 Könyvtár pedagógiai munka

Az iskolai könyvtár speciális szerepe a könyvtári rendszerben, az oktatási intézményekben a könyvtárhasználati ismeretek oktatása. Ezt a témát többen is fölvetették különböző szemszögből.

Hat kolléga jelölte meg a könyvtárhasználati ismeretek oktatásának következetes megjelenését az oktatás folyamatában. Egy könyvtárostanár feladatként fogalmazta meg saját maga számára a könyvtárhasználati keresztanterv készítését, két könyvtárostanár jelezte a könyvtárban tartott szakórák számának növekedésére, lenne szükség, a szakos kollégák segítségével. Egy esetben, pedig feladatként jelent meg nemcsak helyi szinten a könyvtárhasználatra épülő versenyek szervezése.

A könyvtárhasználati ismeretek oktatása bármennyire is törvényi előírás, mégis a legnehezebben megvalósuló feladata az iskolai könyvtáraknak. Nem véletlen, hogy mindazok, akik fontosnak érezték jelezni, mint fejlesztési célt feltételként az iskolavezetés, a pedagóguskollégák együttműködését jelölték meg feltételként. Egy kolléga a könyvtárhasználati ismeretek módszertani hiányosságainak pótlását jelölte meg a cél megvalósításának feltételeként.

A tanórán kívüli könyvtáron alapuló tevékenységek közül csupán az író-olvasótalálkozók szervezése jelent meg, holott a kérdőív alapján tudjuk, az iskolai könyvtárak számos egyéb esetben is tudják támogatni a kulturált szórakozás, a szabadidő igényes eltöltésének képességfejlesztését. A tanórán kívüli könyvtári tevékenységekhez is javasolja a Prágai Irányelvek a költségvetésben önálló összeg szerepeltetését.

2.9.5 Könyvtári menedzsment

A könyvtári menedzsment azoknak az ismert és még nem ismert célcsoportoknak a megismerését, felkutatását szolgálja, amelynek révén a felhasználói kör (pedagógus és diák) jobban élhet az információhoz jutás lehetőségével.

Ezek felkutatását is szolgálja a latens és valóságos felhasználói kör folyamatos tájékoztatása írott -nyomtatott, és elektronikus formában. A fejlesztési feladatok között néhányan megjelölték a könyvtári honlap, blog elkészítését, valamint az iskolaújság hatékonyabb felhasználását a könyvtár tevékenységének, a könyvtár adta lehetőségek megismerésének céljából.

3. Javaslatok

3.1 A könyvtár elhelyezése, felszereltsége

Fontosnak tartjuk, hogy a magas felhasználói létszámmal (500 fő felett), sok esetben változatos profilú közép fokú oktatási intézményekben a könyvtári tér kialakítása feleljen meg az elvárásoknak. Legyenek alkalmasak az elmélyült tanulásra, a könyvtárhasználati ismeretek oktatására, a korszerű információs műveltség képességének fejlesztésére, valamint a könyvtárszakmai feladatok elvégzésére.

A könyvtárak elhelyezése akkor válik ismét kérdéssé, amikor az intézmény felújítása kerül sorra, illetve új helyre költözik. Ebben az esetben a Prágai irányelvek a mérvadók, miszerint az iskolai könyvtár a közlekedő terek közelében, közel a bejáráshoz kell, elhelyezkedjen.

Meg kell oldani, hogy a könyvtári térben ne folyhasson olyan szakóra, amelynek keretében a könyvtári információs bázis használatára nincs szükség. Az iskolai könyvtár valamennyi diák és tanár számára elérhető kell, legyen a tanítás ideje alatt, ez is indokolja a könyvtárban tartott szakórák megszüntetését.

A könyvtári térben legyen egy tanulócsoport befogadására alkalmas tér, megfelelő számú, korszerű ülőhellyel.

3.2 Személyi feltételek

Szükséges, hogy valamennyi közép fokú intézményben legyen a törvényi előírásoknak megfelelő végzettségű könyvtárostánár, akinek a munkáját egy könyvtáros asszisztens segíti.

Az 1000 fő feletti intézmények esetén megfontolandó egy harmadik könyvtáros alkalmazása is.

Törekedni kell arra, hogy a könyvtárban alkalmazott munkatársak munkaideje 40 vagy 20 óra legyen, s azt a törvényi előírások értelmében, az ott előírt feladatoknak megfelelően kialakított munkaköri leírásnak megfelelő tevékenységekkel töltse a könyvtárostánár.

3.3 Technikai berendezések

Szükséges lenne, hogy a könyvtári feldolgozómunkához valamennyi intézmény könyvtárába, a könyvtárban dolgozóknak megfelelő számban, korszerű számítógép kerüljön. A könyvtári munkát segíti a feldolgozott állomány elektronikus kölcsönzése, amelynek eszköze a vonalkódleolvasó.

Fontos, hogy a könyvtárban legyen telefonmellék állomás, amely a könyvtárközi kölcsönzés, a tájékozódás eszköze is.

A könyvtári információs források gyakorlati alkalmazásához elengedhetetlen, hogy a könyvtárban kerüljön elhelyezésre olvasó számítógép, amely csak információszerzésre, tájékozódásra szolgál. Ezek száma a felhasználók számától függ.

Törekedni kell arra, hogy a változatos, gyakran nem hagyományos dokumentumok felhasználásával is élhessenek a diákok, ezért ehhez nélkülözhetetlen a DVD lejátszó, a videó lejátszó TV készülékkel.

Fontos, hogy a könyvtárban mód legyen a projektor használatára, akár a könyvtári informatika oktatásához, akár önálló tanulói munkák végzéséhez.

A reprográfia, a fénymásolás ma már nélkülözhetetlen, már-már alaptevékenység a könyvtári szolgáltatások között.

A fenti eszközök megléte nagyjából törvényi előírás, az új eszközök beszerzésére javasoljuk a pályázati formát.

3.4 A könyvtár szolgáltatásai

Nézetünk szerint az iskolai könyvtár nemcsak az információs műveltség, az IKT eszközök használatának képességét fejleszti, de információs bázisával az egész oktatást támogatja. A megfelelő személyi és tárgyi feltételek mellett fontos, hogy a könyvtár minden nap nyitva legyen a tanítás teljes ideje alatt (ebbe beleértjük a délutáni, tanórán kívüli időszakot is).

Minimálisan azonban 22 óra időtartamban (egy könyvtárostánár esetén) nyitva kell, legyen. Ennek szerepelnie kell a tantárgyfelosztásban is.

Fontos, hogy a könyvtári menedzsment erősítésével növekedjen a helyben használat, a kölcsönzések száma. Legyen alkalmas a könyvtár (egyéni olvasóhelyekkel) az anyaggyűjtésre.

Az iskolai könyvtár periodika gyűjteménye kövesse az oktatott tárgyakat, illetve az intézmény speciális jellegét. *Ehhez érdemes lenne pályázati összeget rendelni, meghatározott feltételrendszerrel.*

El kell érni, hogy a könyvtári állományok feldolgozása megtörténjen könyvtári szoftver segítségével. Ehhez a fenntartó ingyenes szoftvert is biztosít. Közös - intézmények közötti - (fenntartói, MFPI vezetői és munkatársi, FOK) párbeszéddel ki kell alakítani azt a rotációs rendszert (gépek, személyek), amelynek segítségével az állományok feldolgozása megtörténik, s a könyvtári hálózat online adatbázisként állhat a felhasználók rendelkezésére.

3.5 Könyvtárpedagógia

Felül kell vizsgálni, hogy valamennyi oktatási intézményben legyen keresztntanterv, s a könyvtárhasználati ismeretek oktatása legyen része az alábbi tárgyak valamelyikének legalább (illetve többnek egyszerre):

- magyar nyelv,
- informatika,
- valamint az osztályfőnöki.

Jelenleg a könyvtár-pedagógiai munka teljesítményértékelése lehetetlen, hiszen jó szándék és belátás kérdése, hogy a könyvtárostanárok megtarthatja-e tervezett óráit. Ezért fontosnak tartjuk, hogy a fenti tantárgyak esetén kerüljön az éves, osztályonkénti ütemtervbe a könyvtárhasználati ismeretek oktatása.

Az ütemterv elkészítéséhez, valamint a keresztntanterv elkészítéséhez segítséget nyújt az MFPI keretében működő könyvtárpedagógiai szakértő.

Kiemelkedő jelentőséggel bír, hogy a könyvtárostánárok továbbképzés keretében elsajátítsák a módszertani alapismereteket a tárgy oktatásához, hiszen jelenleg az országban még csak most indul az első évfolyam, amely könyvtárostánár szakirányú képzést kap.

Javasoljuk, hogy a szaktárgyi órák keretében is legyen alkalom a könyvtári környezet alkalmazására. Természetesen ez nem állandó szaktantermi funkciót jelent, csupán a könyvtári informatikai eszközök, dokumentumok használatát.

3.6 Állományok

A fővárosi iskolai könyvtárak állománya nagy múltra tekint vissza. Kevés a fiatal oktatási intézmény, az állományok is ennek megfelelően nagy múltra tekintenek vissza. Több esetben került sor összevonására, (90-es évek, 2008-2009) - így nagyon gazdag állományok jöttek létre.

Komoly feladat a könyvtári állományok folyamatos megtisztítása az oda nem illő dokumentumoktól. Ehhez a tevékenységhez a 3/1975 KM-PM rendelet értelmében feltétlen szükséges egy külső szakember véleményének kikérése. Javasoljuk, hogy listás szakértők segítségével kezdődjön meg a fővárosi iskolai könyvtárak állományának megtisztítása.

A muzeális állományrészek tárolása, gondozása speciális tudást és nagy tapasztalatot igénylő feladat. Fel kell mérni ezek számát, állapotát, oktatásban, iskolatörténetben betöltött szerepét. Kezdeményezni kell, hogy a restaurálásra kiírt pályázatokon iskolai könyvtárak is indulhassanak.

A könyvtári állományok folyamatos, tervszerű fejlesztése csak állandó költségvetéssel lehetséges. A könyvtári állományba csak a Gyűjtőköri szabályzatban meghatározott dokumentumok kerülhetnek. Ennek biztosítása mellett a könyvtári állományok folyamatos apasztása is kiemelt jelentőséggel bír. Ellenőrzésre javasoljuk ennek megtörténtét.

Az iskolai könyvtárak helyzete a fővárosi fenntartású intézményekben

A tankönyvtárban szükséges elhelyezni minden oktatott tankönyvből egy-két példányt. Az iskola tankönyvraktárának kialakítása, gondozása nem feltétlen a könyvtárostánár feladata, de szakértelmével segítheti.

A tankönyvekkel kapcsolatos feladatmegosztást érdemes rögzíteni az oktatási intézmény Tankönyvkezelési szabályzatában.

3.7 Minőségpolitika

Az iskolai könyvtár, mint az oktatási intézmény szerves része, a minőségirányítási program részét kell, képezze. Ennek hiányában igen nehéz a könyvtárostánári munka értékelése, munkájának belső mérése-értékelése.

Feltétlen le kell készíteni a könyvtárostánár teljesítményértékelésének kritériumrendszerét.

Fontosnak tartjuk, hogy az intézményi értékelés előtt kérje ki az intézményvezetés listás iskolai könyvtári szakértő, illetve listás szaktanácsadó véleményét. Kérjen átfogó elemzést könyvtáráról.

Minden látogatás után készüljön Intézkedési terv, amely tartalmazza az elvégzendő feladatokat, a felelősöket és a határidőket. Fontos, hogy az időpontok zárása után legyen ismételt látogatás.

Végezetül

A kérdőív *mögött* több esetben láttunk kiemelkedően jól működő, az ideális iskolai könyvtárat megközelítő, jó példát mutató könyvtárostánárokat. Fontosnak tartanánk ezek elismerését fővárosi szinten.

A kapott válaszok, az elemzés alapján fontosnak véljük, hogy a fővárosban elkészüljön az iskolai könyvtárak fejlesztésének stratégiája mind rövid, közép és hosszútávon.

Irodalomjegyzék

Vonatkozó jogszabályok

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről

11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről

14/2001. (VII. 5.) NKÖM rendelet a könyvtári szakfelügyeletről

Közlemény az iskolai könyvtárak szakfelügyeletének részletes szempontrendszeréről

10/1994. (V. 13.) MKM rendelet a pedagógiai-szakmai szolgáltatásokat ellátó intézményekről és a pedagógiai-szakmai szolgáltatásokban való közreműködés feltételeiről

2001. évi XXXVII. törvény a tankönyvpiac rendjéről

23/2004. (VIII. 27.) OM rendelet a tankönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről

138/1992. (X. 8.) Korm. rendelet a közalkalmazottakról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a közoktatási intézményekben

20/1997. (II. 13.) Korm. rendelet a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény végrehajtásáról

2. számú melléklet a 20/1997. (II. 13.) Korm. Rendelethez

243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról

100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelet az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról

46/2001. (XII. 22.) OM rendelet a Kollégiumi nevelés országos alapprogramjának kiadásáról

2/2005. (III. 1.) OM rendelet a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról

Szakirodalom

dr. Celler Zsuzsanna: A tudás alapú társadalom felé. In: Új pedagógiai szemle, 2005.

Dán Krisztina: Iskolai könyvtáraink a 203/2986-os Fejlesztési Útmutató tükrében: Gondolatok 1993-ban. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1993. 7. sz.

DÁN Krisztina - TÓTH Gyula: Könyvtár az iskolában: Hazai és nemzetközi áttekintés / Dán Krisztina, Tóth Gyula; bibliográfiát kész. Csík Tibor, Jáki László. Bp. FPI. 1995.

Dán Krisztina: Az iskolai könyvtárak fejlesztésének stratégiája. In: Új Ped. Szle, 2003.1. sz.

Erdősné Márta Mária: Az iskolai könyvtár minősége. In: Új pedagógiai szemle

Hock Zsuzsanna: Iskolai könyvtárak a fővárosban. Budapesti nevelő, 2009. 2. sz.

Hock Zsuzsanna - Rónyai Tünde: Tankönyvkérdés könyvtáros szemmel. (Könyvtárpedagógiai füzetek) Bp. FPI, 2006.

Információ és műveltség. Szerk. Csík Tibor.(melléklet) Könyv és nevelés, 2008. 4. sz.

Tóth Viktória: Jogi kérdések.(Könyvtárpedagógiai füzetek) Bp. FPI, 2005.